קבלה

ספר הבהיר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר הבהיר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-הבהיר/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

א אמר ר' נחוניא בן הקנה: כתוב אחד אומר (איוב ל"ז כא) ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, וכתוב אחד אומר (תהלים י"ח י"ב) ישת חושך סתרו ואומר (תהלים צ"ז ב) ענן וערפל סביביו קשיא, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (שם קל"ט יב) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה:

ב אמר ר' ברכיה מאי דכתיב (בראשית א' ב) והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה, שכבר היתה תהו, ומאי תהו דבר המתהא בני אדם, ומאי בהו, אלא תהו היתה וחזרה לבהו, ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בהו בו הוא:

ג ומפני מה התחיל התורה בבי"ת כמה דאתחיל ברכה ומנלן דהתורה נקראת ברכה, שנאמר (דברים ל"ג כ"ג) ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה, ואין ים אלא תורה שנאמר (איוב י"א ט) ורחבה מני ים, מאי ומלא ברכת ה' אלא כל מקום שנאמר בי"ת הוא לשון ברכה כדאמרינן בראשית, ואין ראשית אלא חכמה שנאמר (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה', ואין חכמה אלא ברכה שנאמר ויברך אלהים את שלמה וכתיב (מלכים א ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה, משל למלך שהשיא את בתו לבנו ונתנה לו בחתונה ואמר לו עשה בה כרצונך:

ד ומאי דההוא ברכה לישנא דברוך הוא דילמא לישנא דברך הוא דכתיב (ישעי' מ"ה כג) כי לי תכרע כל ברך, מקום שכל ברך כורע, משל למה הדבר דומה למבקשים לראות את פני המלך ואינם יודעים אנה ביתו, שואלים אנה בית המלך תחלה ואח"כ שואלים אנה המלך, לפיכך כי לי תכרע כל ברך ואפילו עליונים, תשבע כל לשון:

ה ישב ר' רחומאי ודרש מאי דכתיב (דברים ל"ג כג) ומלא ברכת ה' ים ודרשה ירשה, אלא בכל מקום בי"ת מבורך הוא, כי הוא המלא שנאמר ומלא ברכת ה' ומשם משקה הצריכים, ומן המלא נטלה עצה תחלה, משל למה"ד למלך שרצה לבנות פלטרין שלו בסלעים חזקים קצץ צורים וחצב סלעים ויצא לו מעין מים גדול מים חיים, אמר המלך הואיל ויש לי מים נובעים אטע גן ואשתעשע בו אני וכל העולם, הה"ד (משלי ח' ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת, אמרה תורה אלפים שנה הייתי בחיקו של הקב"ה שעשועים שנאמר יום יום, ויומו של הקב"ה אלף שנה שנאמר (תהלים צ' ד') כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור, מכאן ואילך לעתים שנאמר בכל עת, והשאר לעולם שנאמר (ישעי' מ"ח ט) ותהלתי אחטם לך, מאי ותהלתי דכתיב (תהלים קמ"ה א) תהלה לדוד ארוממך, מאי תהלה, משום דארוממך, ומאי רוממות' משום דאברכה שמך לעולם ועד:

ומאי ברכה, אלא משל למה"ד למלך שנטע אילנות בגנו, ואע"פ שירדו גשמים ושואב תמיד וגם הקרקע לח ושואב תמיד צריך הוא להשקותן מן המעיין שנאמר (תהלים קי"א י') ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, ואז תאמר שהיא חסרה כלום הרי אומר (שם) תהלתו עומדת לעד:

ישב רבי אמוראי ודרש מאי דכתיב (דברים ל"ג כג) ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה, כך אמר משה אם תלך בחוקותיו תירש העולם הזה והעולם הבא, העולם הבא שהוא נמשל לים שנאמר (איוב י"א ט) ורחבה מני ים, והעוה"ז נמשל לדרום שנאמר (יהושע ט"ו יט) כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארי ארעא דרומא:

ועוד למה הוסיף הקב"ה ה"א באברהם יותר משאר אותיות אלא כדי שיזכו כל אבריו של אדם לחיי עולם הבא שהוא נמשל ליום, כביכול בו נשלם הבנין דכתיב (בראשית ט' ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם, ואברהם בגמטריא רמ"ח כמנין אבריו של אדם:

מאי דכתיב (דברים ל"ג כג) ירשה רש היה לו לומר, אלא אפי' הקב"ה בכלל, והיינו רש יה, למה"ד למלך שהי' לו ב' אוצרות והקצה אחד מהם, לסוף ימים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו, אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהקצה, א"ל טול הכל, והיינו דכתיב ים ודרום ירשה, ויה רש וינתן לך הכל ולואי שתשמור דרכי:

אמר רבי בון מאי דכתיב (משלי ח' כ"ג) מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, מאי מעולם, שצריך להעלימו מכולי עלמא דכתיב (קהלת ג' י"א) גם את העולם נתן בלבם, אל תקרא העולם אלא העלם, אמרה תורה אני קדמתי להיות ראש לעולם שנאמר מעולם נסכתי מראש ואם תאמר שמא הארץ קדמה לה ת"ל מקדמי ארץ כד"א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ומאי ברא, ברא כל צרכי הכל ואח"כ אלהים, ומה כתיב בתריה את השמים ואת הארץ:

ומאי גם את זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ז' יד), ברא בהו ושם מקומו בשלום וברא תהו ושם מקומו ברע, בהו בשלום שנאמר (איוב כ"ה ב) עושה שלום במרומיו מלמד שמיכאל שר הימיני של הקב"ה מים וברד וגבריאל שר שמאלו של הקב"ה אש, ושר שלום ביניהם מכריע והיינו דכתיב עושה שלום במרומיו:

ומנלן דתהו הוא ברע דכתיב (ישעי' מ"ה ז) עושה שלום ובורא רע, הא כיצד רע מתהו ושלום מבהו ברא תהו ושם מקומו ברע שנא' עושה שלום ובורא רע ברא בהו ושם מקומו בשלום שנאמר עושה שלום במרומיו:

ועוד ישב ר' בון ודרש מאי דכתיב (ישעי' שם) יוצר אור ובורא חושך, אלא אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה, חשך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה, כמה דאת אמר (עמוס

ד, יג) יוצר הרים ובורא רוח. ואי בעית אימא אור שיש בו הויה דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע"י עשיה, קרי ביה יצירה, חשך דלא הוה ביה עשיה אלא הבדלה והפרשה בלבד קרי ביה בריאה כמד"א הבריא פלוני:

יד למה ב סתומה מכל צד ופתוחה מלפניה ללמדך שהוא בית לעולם והיינו דקב"ה מקומו של עולם ואין העולם מקומו, ואל תקרא ב אלא בית הדא היא דכתיב (משלי כ"ד ג) בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן:

טו ולמה ב' דומה, לאדם שנוצר בחכמה שסתום מכל צד ופתוח מלפניו והאל"ף פתוחה מלאחריו, לומר זה זנב הב' שפתוחה מלאחריו, שאלמלא כן לא יתקיים האדם כך אלמלא בית בזנבה של א' לא יתקיים העולם:

טז אמר ר' רחומאי האורה קדמה לעולם שענן וערפל סביביו שנאמר (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, אמרו לו קודם יצירת ישראל בנך תעשה לו עטרה, א"ל הן, משל למה"ד למלך שהתארה לבן ומצא עטרה נאה קלוסה ומשובחת שמח שמחה ואמר זה לבני לראשו כי לו נאה, א"ל ויודע הוא שבנו ראוי, אמר שתוקי כך עלה במחשבה ונודע שנאמר (שמואל ב' י"ד יד) וחשב מחשבות וגו':

יז ישב ר' אמוראי ודרש למה אל"ף בראש, שהיא היתה קודמת לכל, ואפילו לתורה:

יח ולמה בי"ת קרובה לה, מפני שהיא היתה תחילה, ולמה יש לה זנב, להראות מאיזה מקום היתה, וי"א שמשם נתקיים העולם:

יט ולמה גימ"ל שלישית, מפני שהיא שלישית, ולהודיע שהיא גומלת חסדים. והלוא ר' עקיבא אמר למה ג שלישית מפני שגומלת ומתגדלת ומתקיימת כמה דאת אמר (בראשית כא ח) ויגדל הילד ויגמל, א"ל הוא דבריי כי הוא גודל וגומל חסד לשכנו עמו ואמון אצלו:

כ ומפני מה יש לה זנב למטה לגימ"ל, אמר להם ראש יש לו לג' למעלה ודומה לצינור, מה צינור זה שואב מלמעלה ומריק למטה אף ג שואבת דרך הראש ומריקה דרך הזנב והיינו ג:

כא אמר ר' יוחנן בשני נבראו המלאכים דכתיב (תהלים ק"ד ג) המקרה במים עליותיו וכתיב (שם ד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ואמר ר' לויטס בן טברוס הכל מודים ומודה ר' יוחנן דהמים כבר היו, אבל בשני המקרה במים עלי ותיו, ומי השם עבים רכובו, ומי המהלך על כנפי רוח, אבל שלוחים לא נבראו עד יום ה:

כב ומודים הכל שלא נבראו ביום ראשון שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה סודר באמצעיתו, אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע

הארץ מאתי (ישעי' מ"ד כד) מי אתי כתיב אני הוא שנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו כל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל יוצא ממנו, והכל צריכים לו, ובו צופים ולו מחכין, ומשם פורחים הנשמות בשמחה, לבדי הייתי כשעשיתי אותו, ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך, כי גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתי ביחד ושמחתי בהם, מי אתי שגליתי לו סודי זה:

כג אמר ר' רחומאי מדברך נלמד שצורך העולם הזה ברא הקב"ה קודם השמים, א"ל הן, משל למה"ד למלך שביקש ליטע אילן בגנו, השגיח בכל הגן לדעת אם יש שם מעיין נובע מים להעמיד אותו, ולא מצא, אמר אחפור מים ואוציא מעין כדי שיוכל להתקיים האילן, חפר והוציא מעין נובע מים חיים ואח"כ נטע האילן ועמד ועשה פרי והצליח בשרשיו שהשקוהו תמיד מן המעיין:

כד אמר ר' ינאי הארץ נבראה קודם לשמים שנאמר (בראשית ב' ד) ארץ ושמים, אמרו לו והכתיב (בראשית א' א) את השמים ואת הארץ, אמר להם למה"ד למלך שקנה חפץ נאה ולא היה שלם ולא קרא עליו שם, אמר אשלימנו ואתקן כנו וחבורו, ואז אקרא לו שם הה"ד (תהלים ק"ב כו) לפנים הארץ יסדת ואח"כ ומעשה ידיך שמים, ואומר (שם ק"ד ב) עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה המקרה במים עליותיו וגו', ואומר (שם ד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, ואח"כ (שם ה) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד, כשתיקן לה מכון אז האמיץ בה שנאמר בל תמוט, ומה שמה ועד שמה ומכונה עולם והיינו עולם ועד:

כה אמר ר' ברכיה מאי דכתיב (בראשית א, ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, ולא והיה אור, משל למלך שהיה לו חפץ נאה והקצהו עד שזימן לו מקום ושמהו שם הה"ד יהי אור ויהי אור שכבר היה:

כו אמר ר' אמוראי מאי דכתיב (שמות ט"ו ג) ה' איש מלחמה, אמר ליה מר רחומאי ברבי לא תבעי לך מילתא דפשיטא, שמע לי ואמלכינך, א"ל למה"ד למלך שהיה לו דירות נאות ושם שם לכל אחד ואחד מהם וכולן זו טובה מזו, אמר אתן לבני דירה זו ששמה אל"ף, גם זו טובה ששמה יו"ד גם זו טובה ששמה שי"ן, מה עשה אספן כל השלשה ועשה מהם שם אחד ועשה מהם בית אחד, א"ל עד מתי תסתום דבריך, א"ל בני אל"ף ראש, יו"ד שני לה, שי"ן כולל כל העולם, ולמה שי"ן כולל כל העולם מפני שכתוב בה תשובה:

כז שאלו לו תלמידיו מהו דלי"ת, א"ל מלה"ד לעשרה מלכים שהיו במקום אחד, וכלם עשירים, ואחד מהם עשיר אך לא כאחד מהם, אע"פ שעשרו גדול דל נקרא לגבי העשירים:

כח אמרו לו מה ה"א, כעס ואמר להם לא אמרתי לכם לא תשאלו לי על דבר אחרון ואח"כ על הראשון, אמרו לו וה"א אחרון כתובה, אמר להם ראוי הוא להיכתב גימ"ל ה"א ועל מה נכתב גימ"ל דלי"ת מפני שהיה לו לכתוב דלי"ת ה"א, ומפני מה כתב גימל דלית, אמר להם נחלפים הגימל במקום דלית בראשה במקום ה"א דלי"ת בקוצה מקום ה"א:

כט מאי ה"א, אמר ה"א תחתונה וה"א עליונה:

ל אמרו לו מאי וא"ו, אמר להם בששה קצוות נחתם העולם, אמרו לו והלא ו' אחת, אמר להם והלא כתוב (תהלים ק"ד ב) עוטה אור כשלמה:

לא אמר ר' אמוראי גן עדן היכן הוא, א"ל בארץ:

לב דרש ר' ישמעאל לר' עקיבא מאי דכתיב (בראשית א' א) את השמים ואת הארץ, אלמלא לא נאמר את היינו אומרים שמים וארץ אלהות הן, אמר לו העבודה נגעת אבל לא בררת, כן דברת, אבל את לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות, ואת לרבות אילנות ודשאים וגן עדן:

לג אמרו לו הכתיב (איכה ב' א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל וא"כ נפלו, אמר להם אם קרו לא שנו ואם שנו לא שלשו, מלה"ד למלך שהיה לו עטרה נאה על ראשו מלת נאה בכתפיו ובא לו שמועה רעה השליך העטרה מעל ראשו והמלך מלפניו:

לד שאלו לו מפני מה חי"ת צורת פתח ונקודה בפתח קטן, א"ל מפני שכל הרוחות סתומות חוץ מפאת צפון שהוא פתוחה לטוב ולרע, א"ל לטובה והכתיב (יחזקאל א' ד) והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול אש מתלקחת, ואין' אש אלא חרון אף דכתיב (ויקרא י' ב') ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו, א"ל לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן כשאין ישראל עושין רצונו, בזמן שאין ישראל עושין רצונו אש קרובה, ובזמן שעושין רצונו מדת הרחמים מתגלגלת וסובבת הה"ד (מיכה ז' יח) נושא עון ועובר על פשע:

לה משל למה"ד למלך שרצה לרדות את עבדיו וליסרם, עמד הגמון אחד ושאל על מה, אמר לו על כן, א"ל לא עשו עבדיך דבר זה מעולם ואני ערב לך בהם ואתה תבדוק אחריהם, בין כך ובין כך שככה חמת המלך:

לו שאלו תלמידיו ואמרו מפני מה דלי"ת עבה מן הצד, אמר להם מפני הסגו"ל שהוא בפתח וקטן שנאמר (תהלים כד ז) פתחי עולם, שם שם פתח למעלה וסגול למטה ובאה עבה:

לז מאי פתח, פתח, ומאי פתח, הוא רוח צפונית שהוא פתח לכל העולם, מן השער שיצא הרע יוצא הטוב, ומה טוב, לגלג עליהם הלא אמרתי לכם פתח קטן, אמרו לו שכחנו שנה לנו, שנה אמר להם למה"ד למלך שהיה לו כסא לפעמים לוקח אותו בזרועו ולפעמים על ראשו, א"ל למה, לפי שהוא נאה וחס לישב עליו, א"ל ואנא שמו על ראשו, אמר להם במ"ם פתוחה שנאמר (תהלים פ"ה יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף:

לח ישב ר' אמוראי ודרש מאי דכתיב (תהלים פ"ז ב) אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, שערי ציון הם פתחי עולם, ואין שער אלא פתח כמד"א פתח לנו שערי רחמים, כך אמר הקב"ה אוהב אני שערי ציון כשהן פתוחין, למה, שהן מצד הרעה, וכשישראל טובים לפני המקום וראוים להפתח לטוב הקב"ה אוהבם מכל משכנות יעקב שהם כולם שלום שנאמר (בראשית כה כז) ויעקב איש תם ישב אהלים:

לט משל לשני בני אדם אחד מזומן לעשות רעה ועשה טובה, ואחד מזומן לעשות טובה ועשה טובה, למי משבחין יותר למי שרגיל לעשות רע ועשה טוב, אולי יעשה פעם שניה הה"ד (תהלים פ"ז ב) אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב שהן כולם שלום שנאמר (בראשית כ"ה כז) ויעקב איש תם ישב אהלים:

מ שאלו תלמידיו מהו חולם, א"ל נשמה ושמה חולם שאם תשמע תחלים גופך לעתיד לבוניו ואם תמרוד בה ישובו חלאיך בראשך וחלים בראשה:

מא ועוד אמרו שכל חלום הוא בחולם, וכל מרגלית לבנה הוא בחלם כדכתיב (שמות כ"ח יט) ואחלמה:

מב אמר להם עולו ושמעו דקדוקי נקודה דאורייתא דמשה. ישב ודרש להם חיריק שונא את הרעים ומייסרם, ובצדו הקנאה והשנאה והתחרות דכתיב (תהלים ל"ז יב) וחרק עליו שניו אל תקרי חרק אלא רחק, רחק אלה המדות ממך ויתרחק ממך הרע, וכל שכן דהטוב ידבק בך:

מג חרק אל תקרי חרק אלא קרח, אלא כל מקום שדבק חרק נשאר קרח שנאמר (שמות ל"ד ז) ונקה:

מד ומאי משמע דהאי חרק לשון שורף משום דהיא אש שורפת כל האשות דכתיב (מ"א י"ח לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר, ואת המים אשר בתעלה לחכה:

מה אמר מר מאי דכתיב (שמות כ' ט"ו) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים, וכי נראים קולות, אלא וכל העם רואים את הקולות אותן קולות שאמר דוד (תהלים כ"ט ג) קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' גו' קול ה' בכח ואומר (ישעיה י' יג) בכח ידי עשיתי, ואומר (שם מ"ח יג) אף ידי יסדה ארץ, קול ה' בהדר ואמר קרא (תהלים קי"א ג) הוד והדר פעלו וצדקתו עומדת לעד, קול ה' שובר ארזים (שם כ"ט ה) זה קשת שמשברת עצי ברושים ועצי ארזים, קול ה' חוצב להבות אש (שם ז) זה שעושה שלום בין המים ובין האש, שחוצב כח האש ומונע אותו מללחוך המים וגם מונען מלכבותו, קול ה' יחיל מדבר (שם ח) שנאמר (שם י"ח נ"א) ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם, יותר מן המדבר, קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כולו אומר כבוד (שם כ"ט ט), וכתיב (שה"ש ב' ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה, הא למדת שבשבע קולות ניתנה תורה, ובכלם נגלה אדון העולם עליהם וראוהו והיינו דכתיב וכל העם רואים את הקולות:

מו כתוב אחד אומר (שמואל ב כ"ב י) ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו, וכתוב אחד אומר (שמות י"ט כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, וכתוב אחד אומר (שם כ' י"ט) כי מן השמים דברתי עמכם, הא כיצד. אשו הגדולה היתה בארץ שהוא קול אחד ושאר הקולות היו בשמים דכתיב (דברים ד' לו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש, ומאי היא הגדולה, ומאין היה יוצא הדיבור מתוך האש שנאמר (שם) ודבריו שמעת מתוך האש:

מז ומאי ותמונה אינכם רואים זולתי קול (דברים ד' יב) ההוא כדאמר להם משה לישראל (שם ט"ו) כי לא ראיתם כל תמונה, תמונה ולא כל תמונה. משל למה"ד למלך שעומד על עבדיו מעוטף כסות לבנה לא די לאימת מלכות שיסתכלו במלבושיו, ועוד רחוק היה המלך ושמעו את קולו, יכולים לראות גרונו, אמרת לא, הא למדת שראו תמונה ולא כל תמונה. והיינו דכתיב (שם) ותמונה אינכם רואים זולתי קול, וכתיב (שם) קול דברים אתם שומעים:

מח כתוב אחד אומר (שמות כ' טו) וכל העם רואים את הקולות, וכתוב אחד אומר (דברים ד' יב) קול דברים אתם שומעים, הא כיצד, בתחילה רואים את הקולות. ומה ראו שבע קולות שאמר דוד. ולבסוף שמעו הדיבור היוצא מבין כולם. והא אנן עשרה תנן, דרבנן אמרו כולהו אמירן בחדא מילתא, כן כולה אמירן בחדא מילתא, והוי שבע אמירן דשבעה קולות, ועל תלתא מנייהו נאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול, הא למדת דכולהו בחדא מילתא אמירן, ובעבור שלא יטעו ישראל

לומר אחרים עזרוהו או אחד מן המלאכים אך קולו לבד לא יוכל להיות חזק כל כך, בעבור כן חזר וכללן:

מט ד"א שלא יאמרו העולם הואיל והם עשרה מאמרות לעשרה מלכים. שמא לא יוכלו לדבר ע"פ אחד כתב ביה אנכי וכלל כל העשרה, ומאי עשרה מלכים שבע קולות ושלשה אמרים, ומאי אמרים וה' האמירך היום (דברים כ"ו יח), ומאי נינהו שלשה דכתיב (משלי ד' ז) ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה, כד"א (איוב ל"ב ח) ונשמת שדי תבינם, נשמתו של שדי היא תבינם, שלישי מאי היא כדאמר ליה ההוא סבא להההוא ינוקא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות:

נ תנא כבוד אלקים הסתר דבר (משלי כ"ה ב), מאי דבר, כדאמר (תהלים קי"ט קס) ראש דברך אמת, וכבוד מלכים חקור דבר (משלי שם), מאי דבר, דכתיב (שם כ"ה יא) דבר דבור על אופניו, אל תקרי אופניו אלא אפניו:

נא שאלו תלמידיו את ר' ברכיה נרצה דברינו לפניך, לא נתן להם רשות, פעם אחת נתן להם רשות, והיא דעביד לבודקן אי אינון השתא כוונו נפשייהו, יום אחד בדק אותם אמר להם השמיעוני חכמתכם, פתחו ואמרו בראשית אחד ורוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעי' נ"ז טז) פלג אלהים מלא מים (תהלים ס"ה י) מאי פלג, כך למדתנו ראינו שנטל מימי בראשית וחלקן ונתן חצים ברקיע וחצים בים אוקינוס הה"ד פלג אלהים מלא מים ועל ידם אדם לומד תורה דאמר ר' חמא בזכות גמילות חסדים אדם לומד תורה כדכתיב (ישעי' נ"ה א) הוי כי צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו, לכו אליו ויגמול לכם חסד ושברו ואכלו:

נב ד"א ואשר אין לו כסף לכו אליו כי יש אצלו כסף דכתיב (חגי ב' ח) לי הכסף ולי הזהב, מאי לי הכסף ולי הזהב, משל למה"ד למלך שיש לו שני אוצרות אחד של כסף ואחד של זהב, שם של כסף בימינו ושל זהב בשמאלו, אמר זה יהיה מזומן וקל להוציאו, ועושה דבריו בנחת והוא יהיה דבוק עם העניים ומנהיגם בנחת הה"ד (שמות ט"ו ו) ימינך ה' נאדרי בכח, ואם שמח בחלקו טוב, ואם לאו ימינך ה' תרעץ אויב, מאי ימינך ה' תרעץ אויב, א"ל זה הזהב דכתיב לי הכסף ולי הזהב:

נג ולמה נקרא שמו זהב, שבו כלולות שלש מדות, זכר, והוא זי"ן, הנשמה, והיא הה"א, וחמשה שמות לנשמה רוח חיה יחידה נפש נשמה, מאי עבידתיה בה"א. והוא כסא לזיי"ן דכתיב (קהלת ה' ז) כי גבוה מעל גבוה שומר, ובי"ת היא קיומם כדאמר בראשית ברא:

נד ומאי עבידתיה הכא, משל למה"ד למלך שהיתה לו בת טובה ונעימה ונאה ושלימה, והשיאה לבן מלך, והלבישה ועטרה וקשטה ונתנה לו בממון רב, אפשר לו למלך לישב חוץ מביתו, אמרת לא, אפשר לו לשבת כל היום תמיד עמה, אמרת לא, הא כיצד, שם חלון בינו לבינה וכל שעה שצריכה הבת לאביה או האב לבתו מתחברים יחד דרך החלון הה"ד (תהלים מ"ה יח) כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה:

נה ומה היא בי"ת דכתיב בסופה (משלי כ"ד ג) בחכמה יבנה בית, נבנה לא נאמר אלא יבנה, עתיד הקב"ה לבנותה ולקשטה אלפים באחד על אשר היתה, כדאמרינן מה הוה דתחילת התורה בבי"ת דכתיב (משלי ח' ל') ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום תרי אלפין שנין, שהיא ראשית, תרי והכתוב אומר שבע דכתיב (ישעי' ל' כו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים, דאמרינן מה חמה לשבעה אף לבנה לשבעה, אנא אלפים אמרו:

נו א"ל עד כאן חמשה מכאן ואילך מאי, א"ל אני אפרש תחלה זהב, מאי זהב, מלמד שממנו יוצא הדין, ואם תטה דבריך ימין ושמאל נזהר ממך:

נז מאי דכתיב (ישעי' שם) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, הימים ימים מיבעי ליה, אלא אותן ימים שכתוב בהן (שמות ל"א יז) כי ששת ימים עשה ה' וגו', אמר לו חברו וכן קבלתי מדכתיב כי ששת ימים עשה ה', כמה דאת אמר ששה כלים נאים עשה הקב"ה, ומאי הם את השמים ואת הארץ, והא ז' הן וכן כתוב (שם) וביום השביעי שבת וינפש, מאי וינפש, מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש:

נח ד"א מלמד שמשם פורחין הנשמות שנאמר וינפש, עד אלף דור שנאמר. (תהלים ק"ה ח) דבר צוה לאלף דור, וסמיך ליה (שם ט) אשר כרת את אברהם, ומאי אשר כרת, כרת ליה ברית, בין עשר אצבעותיו ידיו ועשר אצבעות רגליו, נתבייש אברהם א"ל הקב"ה אני הנה בריתי אתך ובו תהיה לאב המון גוים:

נט ומאי שמים, מלמד שגיבל הקב"ה אש ומים וטפחן זה בזה ועשה מהן ראש לדבריו דכתיב (תהלים קי"ט קס) ראש דברך אמת, והיינו דכתיב שמים, שם מים, אש ומים, א"ל עד כאן עושה שלום במרומיו נתן ביניהם שלום ואהבה יתן בינינו שלום ואהבה:

ס ועוד אמרינן (תהלים קי"ט קמ"ד) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקיך, אמרו לו מה הם, אמר להם לא דקדקתם בדברי, צאו ודקדקו בהם ותמצאם:

סא שאלו אותו מאי צד"י, אמר להם זה נו"ן יו"ד צד"י אף זוגו נו"ן יו" ד הה"ד (משלי י' כה) וצדיק יסוד עולם:

סב שאלו אותו מאי דכתיב (במדבר כ"ג יד) ויקחהו שדה צופים, מאי שדה צופים, דכתיב (שה"ש ז' יב) לכה דודי נצא השדה, מאי השדה, אל תקרי השדה אלא השירה, ומאי השירה, א"ל לבו להקב"ה לכה דודי נצא השדה לטייל ואל אשב תמיד במקום אחד:

סג ומאי לבו, א"ל א"כ בן זומא מבחוץ ואתה עמו, לב הוא שלשים ושתים והיו סתומים ובהם נברא העולם, מאי ל"ב, א"ל ל"ב נתיבות, משל למלך שהיה בחדרי חדרים ומנין החדרים ל"ב, ולכל חדר יש לו נתיב, נאה למלך זה להכנס הכל בחדרו על דרך נתיבתיו, אמרת לא, נאה לו לגלות פניניו ומשבצותיו ומצפוניו וגנזיו וחמודותיו, אמרת לא, מה עשה נגע בבת וכלל בה כל הנתיבות ובמלבושה, והרוצה להכנס בפנים יסתכל הנה, ונשאה למלך גם נתנה לו במתנה, לפעמים קורא אותה באהבתו בה אחותי כי ממקום אחד היו, ולפעמים קורא אותה בתו כי בתו היא, ולפעמים קורא אותה אמי:

סד ועוד כי אין דין אם אין חכמה, שהרי נאמר (מ"א ה' כו) וה' נתן חכמה לשלמה, ואחרי כך דן את הדין על מתכונתו שנאמר (שם ג' כח) וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט. לא:

סה ומה חכמה נתן הקב"ה לשלמה, שלמה נושא שמו של הקב"ה כדאמרינן כל שלמה האמור בשה"ש קודש לבד מאחד, אמר הקב"ה הואיל ושמך כשם כבודי אשיא לך בתי, והא נשואה היא, אימא במתנה נתונה לו, דכתיב (מ"א ה' כו) וה' נתן חכמה לשלמה, ולא פירש, והיכן פירש, להלן שנאמר (שם ג' כח) כי ראו חכמת אלהים בקרבו. לעשות משפט, הוי אומר אותה חכמה שנתנה לו אלהים ושהיא עמו בחדרו היא בקרבו לעשות משפט, מאי לעשות משפט, אלא כל זמן שאדם עושה משפט חכמת אלהים בקרבו, זאת עוזרתו ומקרבתו, ואם לאו מרחקתו, ולא עוד אלא מייסרתו דכתיב (ויקרא כ"ו כח) ויסרתי אתכם אף אני:

סו ואמר ר' רחומאי מאי דכתיב (שם) אף אני, אלא הקב"ה אמר ויסרתי אתכם, וכנסת ישראל אומרת אל תדמו שאני מבקשת רחמים עליכם אלא אף אני איסר אתכם, לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר אתכם:

סז מאי שבע על חטאתיכם, אלא אמרה כנסת ישראל ויסרתי אתכם אף אני ואותם שנאמר בהם (תהלים קי"ט קסד) שבע ביום הללתיך, נתלוו אליה וענו ואמרו אף אנו שבע, אע"פ שבנו מי שמתהפך, מי שממונה על הזכות ועל הטובה, אף אנו נתהפך ונייסר, למה, מפני חטאתיכם, ואם תשובו אלי ואשובה אליכם דכתיב (מלאכי ג' ז) שובו אלי ואשובה אליכם. ואשיב לא נאמר אלא ואשיבה אליכם, עמכם ונבקש כלנו רחמים מן המלך, ומה אומר המלך (ירמי' ג' כב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם,

(יחזקאל י"ח ל) שובו והשיבו, מאי שובו והשיבו, אלא שובו ובקשו לאותן שבע שישובו עמכם הה"ד והשיבו, אותם שאמרו שבע על חטאתיכם:

סח שאלו תלמידיו את ר' רחומאי מאי דכתיב (חבקוק ג, א) תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות, תפלה, תהלה מיבעי ליה, אלא כל המפנה לבו מעסקי עולם ומסתכל במעשה מרכבה מקובל לפני הקב"ה כאלו מתפלל כל היום שנאמר תפלה, מאי שגיונות, כדכתיב (משלי ה' יט) באהבתה תשגה תמיד ' ומאי ניהו. מעשה מרכבה דכתיב (חבקוק ג' ב) ה' שמעתי שמעך יראתי:

סט ד"א מאי דכתיב (שם) ה' שמעתי שמעך יראתי וגו' מ"ט כשאמר שמעך אמר יראתי וכשאמר בקרב שנים לא אמר יראתי אלא משמעך יראתי, ומאי משמעך, מקום ששומעים בו, ומ"ט אמר שמעתי הבנתי מבעי ליה, כד"א (דברים כ"ח מט) גוי אשר לא תשמע לשונו

ע ומ"ט אמר י ר א ת י, משום דאוזן דמות א ל " ף ואלף ר א ש ל כ ל האותיות, ולא עוד אלא אל"ף גורמת לכל האותיות קיומם, ואל"ף דמות המוח, מה אל"ף כשאתה זוכרה אתה פותח פיך כך המחשבה כשאתה חושב לאין סוף ותכלית, ומהאל"ף יצאו כל האותיות, הלא תראה שהיא בתחילתן ואומר (מיכה ב' יג) וה' בראשם, דקיימא לן דכל שם הכתוב ביו"ד ה"א וי"ו ה"א מיוחד הקב"ה ומקודש בקודש, ומאי בקדש, בהיכל הקדש, ואנה היכל הקדש, הוי אומר במחשבה והיינו אל"ף הה"ד (חבקוק שם) ה' שמעתי שמעך יראתי:

עא וכן אמר חבקוק תפלתי ידעתי שנתקבלה בתענוג, גם אני התענגתי וכשהגעתי למקום פלוני והבנתי שמעך יראתי, על כן (חבקוק שם) הן פעלך בקרב שנים חייהו, ביחודך, משל למה"ד למלך אמון מופלא ומכוסה שנכנס לביתו וצוה בל יבקשו עליו, על כן המבקש יפחד פן ידע המלך שהוא עובר על מצותו, ולכך אמר יראתי, ה' פעלך בקרב שנים חייהו כך אמר חבקוק הואיל ושמך כך ובך שמך פעלך בקרב שנים חייהו, כן יהיה לעד:

עב ד"א פעלך בקרב שנים חייהו משל למה"ד למלך שהיה לו מרגלית טובה והיא חמדת מלכותו ובעת שמחתו מחבקה ומנשקה ושמה על ראשו ואוהב אותה, אמר חבקוק אע"פ שהמלאכים. עמך, אותה המרגלית חמדה היא בעולמך, על כן בקרב שנים חייהו, מאי משמע לישנא דשנים, שנאמר (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור, ואין אור אלא יום דכתיב (שם טו) את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת

הלילה, והשנים הם מימים הה"ד (חבקוק שם) בקרב שנים חייהו, בקרב אותה המרגלית המולידה את השנים:

עג והכתיב (ישעי' מ"נ ה) ממזרח אביא זרעך, והשמש זורחת במזרח, ואמרת שהמרגלית היא יום, אני לא אמרתי אלא (בראשית א' ה) ויהי ערב ויהי בקר יום, הה"ד (שם ב' ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

עד והכתיב (תהלים י"ח יב) ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשכת מים עבי שחקים, א"ל כתיב ביה (ישעי' מ"ה ח) ושחקים יזלו צדק, וצדק זה מדת הדין של עולם שנאמר (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף וכתיב בתריה (שם) למען תחיה וירשת את הארץ, אם תדין עצמך תחיה, ואם לאו הוא ידין עליך ותתקיים בעל כרחך:

עה ומאי צדק צדק (דברים שם) תרי זימני, א"ל דכתיב (תהלים י"ח יג) מנגה נגדו, צדק ראשין צדק ממש והיא שכינה כדכתיב (ישעי' א' כא) צדק ילין בה, ומאי צדק שני, זה צדק שמפחיד את הצדיקים, והאי צדק הוי צדקה או לא, לאו, ומאי טעם, כדכתיב (שם נ"ט יז) וילבש צדקה כשריון, וצדק הוי כובע ישועה בראשו (שם) ואין ראשו אלא אמת שנאמר (תהלים קי"ט קס) ראש דברך אמת, ואין אמת אלא שלום שנאמר (ישעי' ל"ט ח) כי יהיה שלום ואמת בימי, אפשר לאדם לומר כך, אלא כך אמר חזקיה אותה המדה שנתת לדוד אבי הוא חצי ימי, ושלום ואמת חצי ימי, על כן הזכיר ימי והזכיר שלום ואמת ובימי שהכל אחד הדא היא דכתיב שלום, (בראשית א' ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, מה היום שלום אף הוא בקש שלום שנאמר (מ"ב כ' יט) שלום ואמת יהיה בימי, באותה מדה שנתת לדוד אבי דכתיב (תהלים פ"ט לז) וכסאו כשמש נגדו:

עו ומאי (חבקוק ג' ב) בקרב שנים תודיע, כך אמר ידעתי שאתה האל הקדוש דכתיב (שמות ט"ו יא) מי כמוכה נאדר בקדש, וקדש בך ואתה בקדש, ואעפ"כ בקרב שנים תודיע, ומאי תודיע, תרחם, כד"א (שם ב' כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, מאי וידע, משל למה"ד למלך שהיתה לו אשה נאה והעמיד ממנה בנים, וחיבבם וגדלם. ויצאו לתרבות רעה שנאם ושנא אמם. חזרה אמם אליהם ואמרה בני למה אתם עושים כך שאביכם שונא אותי ואתכם, עד שנחמו וחזרו לעשות רצון אביהם, ראה אביהם כך, אהבם כבתחילה וזכר אמם הה"ד (שם) וירא אלהים וגו' וידע וגו', וכתיב (חבקוק שם) ובקרב שנים תודיע:

עז ומאי (שם) ברוגז רחם תזכור, אמר בעת שיחטאו לך בני, ותכעוס עליהם, רחם תזכור, ומאי רחם תזכור, אותו שאמר (תהלים י"ח ב) ארחמך ה' חזקי, ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל, וזכר בנו שירשה ונתת לו דכתיב (מ"א ה' כו) וה' נתן חכמה

לשלמה, וזכור אביהם אברהם, דכתיב (ישעי' מ"א ח), זרע אברהם אוהבי בקרב שנים תודיע:

עח מהיכן היתה לאברהם בת, דכתיב (בראשית כ"ד א) וה' בירך את אברהם בכל וכתיב, (ישעי' מ"ג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, האי ברכה היתה בתו או לא היתה, הן בתו היתה, משל למה"ד למלך שהיה לו עבד תמים ושלם לפניו נסהו בכמה נסיונות ועמד בכלן, אמר המלך מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו, אמר אין לי אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו, חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח מאד וקראו אוהבו דכתיב (שם מ"א ח) זרע אברהם אוהבי, אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות אין כמותם סגולות מלכים אתננה לו ויזכה במקומו הה"ד וה' בירך את אברהם בכל:

עט ד"א שמעתי שמעך יראתי (חבקוק ג' ב) הבנתי שמעך יראתי, מה הבין שנתירא, הבין מחשבתו של הקב"ה, מה מחשבה אין לה קץ דהא חשיב אינש ושפיל לסופיה דעלמא אף האזן אין לה קץ ולא תשבע דכתיב (קהלת א' ח) דלא תמלא אזן משמוע, ומאי זיי"ן באוזן, מאי טעמא, מפני שהאזן דמות אל"ף, ואל"ף עיקריהן דעשרת הדברות הלכך לא תמלא האזן משמוע:

פ ומאי זיי"ן דכתיב באזן, דהא אמרינן כל מה שהביא הקדוש ברוך הוא בעולמו שם מעניינו דכתיב (בראשית ב' י"ט) וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, כלומר הוא גופו הוי כך, ומנלן דשמו גופו הוי דכתיב (משלי י' ז) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אטו שמו ירקב אלא גופו, הכי נמי גופו:

פא כגון מאי, כגון שרש דשי"ן, דומיא דשרש האילן, ושורש כל האילן הוא מעוקם, ושי"ן בתרא מאי עבידתיה, ללמדך שאם תקח ענף ותטעהו ישוב שרש, זיי"ן מאי עבידתיה, כמנין ימי השבוע, ללמדך שכל יום יש לו ומאי עבידתיה הכא, ללמדך שיש חכמה גדולה באוזן לאין תכלית כך יש הכח בכל האיברים:

פב ומאי איברים שבע שיש באדם, דכתיב (בראשית ט' ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכתיב (שם א כ"ז) בצלם אלהים ברא אותו, בכל איבריו ובכל חלקיו, והא אמרינן ו' למה הוא דומה לעוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד ה), דהא ו' אינו אלא שש קצות, א"ל ברית מילה וזוגו של אדם חשבינן חד ושתי ידיו שלשה, ראשו וגופו חמשה שתי שוקיו שבעה, וכנגדן כוחותם בשמים דכתיב (קהלת ז' יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים, והיינו ימים (שמות ל"א יז) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ולא אמר בששת ימים מלמד כי כל יום ויום יש לו כחו:

פג ומאי נו"ן, ללמדך שהמוח הוא עיקר חוט השדרה, ומשם הוא שואף תמיד, אלמלא חוט השדרה לא יתקיים המוח, ובלי מוח לא יתקיים הגוף, כי כל הגוף הוא לצורך המוח, ואם לא יתקיים כל הגוף לא יתקיים המוח, על כן חוט השדרה מריק לכל הגוף מן המוח, והיא נו"ן כפופה, והא נו"ן זאת ארוכה היא, נו"ן ארוכה לעולם בהשלמת המלה, ללמדך שנו"ן ארוכה כוללת הכפופה וארוכה, אבל כפופה יסוד, ללמדך שנו"ן ארוכה כלולה מזכר ונקבה:

פד מ"ם פתוחה, מאי מ"ם פתוחה, כלולה מזכר ונקבה, מ"ם סתומה מאי, עשויה היא כמין בטן מלמעלה, והא אמר רבי רחומאי, הבטן כמין ט, ההוא דאמר כמין ט בפנים, אנא דאמרו כמין ט בחוץ:

פה ומאי מ"ם, אל תקרי מ"ם אלא מים מה המים הללו לחים אף הבטן לח לעולם, ולמה מ"ם פחותה כלולה מזכר ונקבה וסתומה זכר, ללמדך שעיקר המ"ם הוא זכר, והוסיפה פתוחה לשם נקבה, ומה הזכר הזה אינו מוליד בפתיחה אף מ"ם סתומה אינה מולדת אלא בפתוחה, ומה הנקבה מולידה בפתוחה אף מ"ם סתומה ופתוחה. לט:

פו ומה ראית לרבות מ"ם בפתיחה וסתימה, משום דאמרינן אל תקרי מ"ם אלא מים, והאשה קרה על כן צריכה להתחמם בזכר, ומה ראית לרבות נו"ן כפופה וארוכה דכתיב (תהלים ע"ב יז) לפני שמש ינון שמו, משני נוני"ן, נו"ן כפופה וארוכה, וצריך להיות ע"י זכר ונקבה:

פז כתיב (קהלת א' ח) ולא תמלא אזן משמוע, וכתיב (שם) ולא תשבע עין לראות, מלמד ששניהם שואבים מן המחשבה, ומאי מחשבה, מלך שצריכים לו כל מה שנברא העולם בעליונים ובתחתונים:

פח ומאי הוה א דאמרינן עלה במחשבה, ולא אמרינן ירד, דהא אמרינן המסתכל בצפיית המרכבה ירד ואח"כ יעלה, התם משום דאמרינן המסתכל בצפיית המרכבה, וצפיית מתרגמינן סכותא ואמרינן (ישעי' כ"א ח) ויקרא אריה על מצפה אדני, הכא במחשבה לית ליה צפייה כלל ולית ליה תכלית כלל, וכל דלית ליה תכלית וסוף לית ליה ירידה, כדאמרי אינשי ירד פלוני לסוף דעתו של חבירו לא לסוף מחשבתו:

פט ישב רבי אמוראי ודרש מאי דכתיב סגול, אלא סגולה שמה כדאיתא לעיל, בתר זרקא, מ"ט זרקא, כשמו כן הוא דהוא נזרק כגון דבר הנזרק ובתריה אתיא סגולת מלכים והמדינות:

צ ומ"ט זרקא, דכתיב (יחזקאל ג' מב) ברוך כבוד ה' ממקומו, מכלל דליכא דידע את מקומו, ואמרינן שם אתגא ואתיא לראש קונה, דכתיב (בראשית י"ד יט) קונה שמים וארץ, וכד אזלא הוי כזרקא וסגולה אבתריה והוי בראש כל אותיות:

צא ומאי טעמא היא בסוף התיבה ואינה בראשה, ללמדך שאותה תגא עולה עד למעלה למעלה, ומאי משמע דהאי תגא אבן יקרה היא מכוללת ומעוטרת דכתיב (תהלים קי"ח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, ועולה עד המקום אשר נחצבה ממנו דכתיב (בראשית מ"ט כד) משם רועה אבן ישראל. מא:

צב ועוד אמר מאי טעמא אנו מטילין תכלת בציצית, ומאי טעמא שלשים ושתים, משל למה ה"ד למלך שהיה לו גן נאה ולו ל"ב נתיבות ושם שומר עליהם והודיע לו לבדו אותן הנתיבות, א"ל שומרם ולך בהם בכל יום ובכל זמן שתדרכם שלום לך, ומה עשה אותו השומר, שם שומרים עליהם, אמר אם אני אהיה לבדי באלה הנתיבות אי אפשר לשומר אחד לקיים כל אלה הנתיבות, ועוד כי יאמרו העולם כילי הוא מלך זה לכך שם שומר זה שומרים אחרים לכל הנתיבות, אלה הם ל"ב נתיבות:

צג ומ"ט דתכלת, אמר השומר שמא יאמרו השומרים האלה הגן שלנו הוא, נתן להם סימן, ואמר להם ראו זה סימן של מלך שהוא שלו הגן הזה ואלה הנתיבות הוא תקנם ואינם שלי, והנה חותמו, משל למה"ד למלך ובתו שהיו להם עבדים ובקשו לילך למרחוק פחדו מאימת המלך נתן להם המלך סימנו, פחדו מן הבת, נתנה להם סימן, אמרו מעתה בשני סמנים אלה (תהלים קכא ז) ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך. מב:

צד ישב ר' אמוראי ודרש מאי דכתיב (מ"א ח' כז) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, מלמד שע"ב שמות יש לו להקב"ה וכולם קבעם בשבטים דכתיב (שמות כ"ח י) ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדותם, וכתיב (יהושע ד' ט) ושתים עשרה אבנים הקים וגו', מה אלה אבני זכרון אף אלה אבני זכרון, ושתים עשרה אבנים הם ע"ב כנגד ע"ב שמות של הקב"ה, ומאי טעמא התחיל בשתים עשרה, ללמדך שי"ב מנהיגים יש לו להקב"ה ובכל אחד ואחד ששה כוחות' ומאי נינהו, ע"ב לשונות:

צה ואילן אחד יש לו להקב"ה ובו שנים עשר גבולי אלכסונין גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית דרומית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית תחתית, גבול מערבית דרומית, גבול מערבית צפונית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית, גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית, גבול צפונית רומית, גבול צפונית תחתית ומרחיבין והולכין עד עדי עד, והם זרועות עולם, ובפנים בהם הוא האילן, ובכל אלו האלכסונין יש כנגדם

פקידים והם שנים עשר י', וגם בפנים בגלגל י"ב פקידים, אלה שלשים וששה פקידים עם האלכסונים, ולכל אחד יש אחד כדכתיב (קהלת ה' ז) כי גבוה מעל גבוה שומר, נמצא לרוח מזרחית תשעה, לרוח מערבית תשעה, לרוח צפונית תשעה, לרוח דרומית תשעה, והיינו י"ב וי"ב וי"ב שהם פקידים בתלי, וגלגל ולב, והם ל"ו, וכלם ל"ו מל"ו שכח האחד בחבירו ואע"פ ששנים עשר בכל אחד ואחד מן השלשה כלם אדוקין זה בזה, וכל השלשים וששה כחות נמצאים בראשון שהוא תלי, אם תדרשם בגלגל תמצאם אותם עצמם, ואם תדרשם בלב תמצא אותם עצמם, הלכך לכל אחד ל"ו וכלם אינם יותר מל"ו צורות, וכלם נשלמו בל"ב מסור לל"ב ל"ב ונשארו ארבעה והם ס"ד צורות, ומנלן דנמסר ל"ב לל"ב דכתיב (שם) כי גבוה מעל גבוה שומר, א"כ היינו ס"ד, חסר שמונה לע"ב שמותיו של הקב"ה והיינו דכתיב (שם) וגבוהים עליהם, והם ז' ימי השבוע וחסר א' והיינו דכתיב (שם ח) ויתרון ארץ בכל היא מלך, ומאי יתרון, מקום שמשם נחצב הארץ, והוא יתרון ממה שהיה, ומאי ניהו יתרון כל דבר שבעולם כשאנשי העולם ראוים לקחת מזיוו אז הוא יתרון:

צו ומאי ניהו ארץ שנחצבה ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה, והוא אבן יקרה, והוא ים החכמה וכנגדה תכלת בציצית, דאמר ר' מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר (שמות כ"ד י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר, ואומר (יחזקאל א' כו) כמראה אבן הספיר דמות כסא:

צז ישב ר' ברכיה ודרש מאי דכתיב (שמות כ"ה ב) ויקחו לי תרומה, הרימו אותי בתפלותיכם ' ומי, אותו שנדבו לבו להמשך מן העוה"ז, כבדוהו כי בו אני שמח שיודע שמי, וממנו ראוי לקחת את תרומתי שנאמר (שם ב) מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, מאותו המתנדב, ואמר ר' רחומאי הצדיקים והחסידים שבישראל שמרימין אותי על כל העולם בזכותיהן ומהן מתפרנס הלב והלב מפרנסן:

צח וכל הצורות הקדושות ממונות על כל האומות וישראל קדושים נטלו גוף האילן ולבו, מה לב שהוא הדר פרי הגוף, אף ישראל נטלו פרי עץ הדר, מה אילן תמר ענפיו סביביו ולולבו באמצע אף ישראל נטלו גוף האילן זה שהוא ל ב ו, וכנגד הגוף חוט השדרה באדם שהוא עיקר הגוף, ומה לולב זה כתיב לו לב אף לב מסור לו, ומה לב, זה שלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה בו אף בכל נתיב מהן צורה שומרת דכתיב (בראשית ג' כד) לשמור את דרך עץ החיים:

צט ומאי ניהו צורות, דכתיב (שם) וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, ומאי וישכן מקדם לגן עדן, וישכן באותם הנתיבות שקדמו לאותו מקום הנקרא גן עדן ושקדם לכרובים דכתיב (שם) את הכרובים, ושקדם ללהט דכתיב (שם) ואת להט החרב המתהפכת, שקדם, והכתיב שמים דמים ואש קדמו דכתיב (שם מו) יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, וכתיב (שם ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים, ומנלן דשמים הוי אש דכתיב (דברים ד, כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא:

ק ומנלן דשמים הקדוש ברוך הוא, דכתיב (מ"א ה' לב) ואתה תשמע השמים, אטו שלמה התפלל אל השמים שישמעו תפלתם, אלא אותו שנקרא שמו על השמים דכתיב (שם כ"ז) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, הרי שמו של הקב"ה והוי אש ואמרת קדם, אלא אימא כחם קדם של אותם צורות של המקום ההוא ואח"כ הצורות הקדושות ההם, ומאי ניהו כחם, כד"א (ש"א ב' ב) אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו:

קא ישב ר' ברכיה ודרש מה לולב דאמרינן אלא ל"ו מסור לל"ב, והאיך, א"ל שלשה שרים הם תלי וגלגל ולב, וכל אחד ואחד י"ב, חזרו בשלשה מנין ל"ו שבהם נתקיים העולם דכתיב (משלי ג' כה) וצדיק יסוד עולם:

קב תנא עמוד אחד מן הארץ לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים, וכשיש צדיקים בעולם מתגבר ואם לאו מתחלש, והוא סובל כל העולם דכתיב (שם) צדיק יסוד עולם, ואם חלש לא יוכל להתקיים העולם, הלכך אפי' אין בעולם אלא צדיק אחד מעמיד העולם שנאמר וצדיק יסוד עולם לפיכך קחו תרומתי ממנו תחילה ואח"כ וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, מאת הנשאר, ומהו, זהב וכסף ונחשת:

קג ד"א ויקחו לי תרומה, ויקחו לקדש תרומה שהיא יו"ד והוא עשירי ומנלן דעשירי קדש דכתיב (ויקרא כ"ז לב) העשירי יהיה קדש לה', ומאי ניהו קדש, דכתיב (יחזקאל מ"ד ל) וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל וגו', וכתיב (תהלים קי"א י) ראשית חכמה יראת ה' אל תקרי יראת ה' אלא ויראת ה':

קד שאלו תלמידיו את ר' אליעזר רבינו מאי דכתיב (שמות י"ג ב) קדש לי כל בכור, וכי הוי הקב"ה בכור, א"ל אין קדש לי כל בכור אלא שני בקודש, ונקרא על שם ישראל דכתיב (שם ז' כב) בני בכורי ישראל, כביכול עמהם היה בשעת שעבוד, והיינו דכתיב (שמות ד' כז) שלח את בני ויעבדני, ולא בכורי, אמר ר' רחומאי מאי דכתיב (דברים כ"ב ז) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, ולא אמר שלח תשלח את האב, אלא

שלח תשלח את האם בכבוד אותה שנקראת אם העולם שנאמר (משלי ב' ג) כי אם לבינה תקרא:

קה ומאי ואת הבנים תקח לך (דברים שם), ר' רחומאי אומר אותם בנים שגדלה, ומאי ניהו שבעת ימי בראשית ושבעת ימי הסוכות, והיינו שבעת ימי השבוע שהם שבעה, איכא בנייהו שהם יותר קודש דכתיב בהם (ויקרא כ"ג לז) מקראי קודש, והיינו א"כ עצרת דהוא מקרא קודש (שם ל"ו), א"ל אין, אבל זה אחד וזה שנים דכתיב (שם לה) ביום הראשון מקרא קודש וביום השביעי מקרא קודש, אמר ליה מאי טעמא הוי עצרת אחד, מפני שבו ניתנה תורה לישראל וכשנבראת התורה ראשית היה הקב"ה שליט בעולמו עמה יחידי דכתיב (תהלים קי"א י) ראשית חכמה יראת ה', אמר הואיל וכן קדושתך תהיה לך לבדך, ומאי ניהו סוכות, א"ל בי"ת, דכתיב (משלי כ"ד ג) בחכמה יבנה בית, ומנלן דסוכות הוי בית דכתיב (בראשית ל"ג יז) ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות על כן קרא שם המקום סוכות:

קו ישב ר' ברכיה ודרש מאי תלי, זה דמות שיש לפני הקב"ה דכתיב (שה"ש ה' י"א) קווצותיו תלתלים, מאי גלגל, זה בטן, ומאי לב, דכתיב (דברים ד' י"א) עד לב השמים, ובו כלולים ל"ב נתיבות פליאות חכמה:

קז מאי דכתיב (במדבר ו' כה) יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, זה שמו של הקב"ה המפורש, והוא שם בן שתים עשרה אותיות דכתיב הוי"ה הוי"ה הוי"ה מלמד ששמותיו של הקב"ה שלשה חיילים, וכל חיל וחיל דומה לחבירו, ושמו כשמו, וכולם חתומים ביו"ד ה"א ו"ו ה"א, והאיך תצרף יו"ד ה"א ו"ו ה"א כ"ד פעמים והיינו חיל אחד יברכך ה', וגם השני יאר ה' והם כ"ד שמותיו של הקב"ה, וגם השלישי ישא ה' והם כ"ד שמותיו של הקב"ה, מלמד שכל חיל ראשיהם ושריהם הם כ"ד, תצרף כ"ד שלשה פעמים ויהיו ע"ב שמותיו של הקב"ה, והיינו ע"ב היוצאים מן (שמות יד יט-כא) ויסע ויבא ויט:

קח ומי הם אלה השרים, מלמד ששלשה הם, שהגבורה שר על כל הצורות הקדושות מצד שמאל של הקב"ה והוא גבריאל, ומימיני שר על כל הצורות הקדושות והוא מיכאל, ובאמצע הוא האמת והוא אוריאל שר על כל הצורות הקדושות, וכל שר כ"ד צורות ואין חקר לגדודיו דכתיב (איוב כ"ה ג) היש מספר לגדודיו, אם כן הרי ע"ב וע"ב, א"ל לא, דבשעה שישראל מקריביו קרבן לפני אביהם שבשמים מתיחדים יחד והיינו יחידו של אלהינו:

קט ואמאי אקרי קרבן, אלא מפני שמקרב הצורות הכחות הקדושות כדכתיב (יחזקאל ל"ז י"ז) וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך, ואמר לריח ניחוח, ואין ריח אלא באף, ואין נשימה שהיא הריח אלא באף, ואין ניחוח אלא ירידה דכתיב (ויקרא ט' כ"ב) וירד ומתגרמינן ונחית, והרוח יורד ומתייחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב ע"י הקרבן, והיינו דאקרי קרבן:

קי השם היוצא מן השלשה פסוקים ויסע ויבא ויט (שמות יד יט כא) אותיות הפסוק הראשון של ויסע כסדר הפסוק נסדרות בשם, ואותיות הפסוק השני בהיפך הפסוק נסדרות בשם, ואותיות הפסוק השלישי שהוא ויט כסדר הפסוק נסדרות בשם כמו הראשון שהוא ויסע, ובכל אחד ואחד מהפסוקים ע"ב אותיות, נמצא שבכל שם ושם מע"ב שמות היוצאים מאלו השלשה פסוקים שהם ויסע ויבא ויט שלשה אותיות, אלה הם ע"ב שמות היוצאים ומתחלקים לג' חלקים כ"ד לכל חלק, ועל כל חלק מג' חלקים שר גבוה עליהם, ועל כל חלק יש לו ד' רוחות לשמור מזרח ומערב צפון ודרום ומתחלקים ששה לכל רוח, נמצא לד' רוחות כ"ד צורות, וכן לשני וכן לשלישי, וכולם חתומים בהוי"ה אלהי ישראל אלהים חיים שדי רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש שמו הוי"ה בשכמל"ו:

קיא ישב ר' אהילאי ודרש מאי דכתיב ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, אלא זהו השם המפורש שניתן בו רשות לצרף ולהזכיר דכתיב (במדבר ו' כ"ז) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, והוא שם בן י"ב אותיות בשם של ברכת כהנים יברכך ה' וגו' שהם שלשה והם שתים עשרה, ונקודו כן יפעל יפועל יפעול, וכל השומרו ומזכירו בקדושה ובטהרה מתקבלים כל תפלותיו, ולא עוד אלא שהוא אהוב למטה ואהוב למעלה, נחמד למטה ונחמד למעלה ונענה ונעזר מיד, זה השם המפורש הנכתב על מצח אהרן, ובשם המפורש מע"ב אותיות, ובשם המפורש שהוא י"ב שמות שמסר הקב"ה למסמריה העומד לפני הפרגוד, והוא מסרם לאליהו בהר הכרמל ובהם נתעלה ולא טעים טעם מיתה:

קיב ואלו הן השמות המפורשות היקרות והמפוארות שהם שתים עשרה לשנים עשר שבטי ישראל אהציצה"רון אכליתה"רון שמקת"רון דמושה"רון וצפצפסית"רון הורמי"רון ברחיה"רון ער"ש גדר"און בסאו"ה מנא"הון חז"הויה הוהי"רי הא"ה אהי"ה והראית"הון. וכולם נכללים בל"ב השמים ומתחלקין לכ"ד שמות, ובהם כלול זכר ונקבה ופקודים בתלי וגלגל ולב, והם מעיינות החכמה:

קיג ישב ר' רחומאי ודרש מאי י"ב שבטי ישראל, אלא מלמד שי"ב שבטים יש לו להקב"ה, ומאי ניהו, מלה"ד למלך שהיה לו מעין נאה ולכל אחיו אין להם מים אחרים אלא מאותו המעיין, ואינן יכולין לסבול צמא, מה עשה, עשה למעיין י"ב צנורות וקראם על שמות בני אחיו, ואמר אם יהיו הבנים טובים כאבותם יזכו ואמלא הצנורות, ירוו אבותם וישתו בניהם אחריהם ואם לא יזכו הבנים ולא יעשו דברים הגונים לפני הרי צנורות עומדות על ענין זה אתן להם מים על מנת שלא יתנו לבניהם דבר אחרי שאינם עושים רצוני:

קיד ומאי לישנא דשבט, דבר פשוט הוא שאינו מרובע, מ"ט, דלית אפשר מרובע בגו מרובע אחר, אלא עיגולה בגו ריבועא רהטי, ואי מרובע בגו ריבועא לא רהטי:

קטו ומאי ניהו עיגולא, הדין נקודה דאורייתא דמשה דאינהו כולהו עיגולא ודמיין באתוותא כנשמתא דחיי בגופיה דאינש דלית אפשר ליה למיתי כל היכא דלית קיימא בגויה, ולא למנקט מימרא זוטרא ורבתא בלא נשמתא כוותיה דהדין נקודה דלית אפשר למלתא זוטרא או רבתא לאתאמרה בלא נקודה:

קטז וכל נקודה עיגולא, וכל אתיא רבועא, ומתקיימא אתיא בנקודה ואינון חייהון, והדין נקודה אתיא דרך הצינורות להדין אתיא על ידי ריח הקרבן ומיד יורד דכתיב (ויקרא א' ט) ריח ניחוח לה', שיורד לה', היינו דכתיב (דברים ו' ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

קיז אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (שמות ט"ו ג) ה' איש מלחמה ה' שמו, אלא איש הוי סימן כדמתרגמינן ה' איש מלחמה ה' מארי נצחן קרבייא, ומאי ניהו מארי, אל"ף ראשונה היכלא קדישא, היכלא קדישא סלקא דעתך, אלא אימא היכל הקדש:

קיח יו"ד, בעשרה מאמרות שנברא בהן העולם, ומאי ניהו היינו תורת אמת שכוללת כל העולמים, ושי"ן מאי הוי, א"ל שרש האילן, דשי"ן הוי כעין שרש האילן:

קיט ומאי הוי אילן דאמרת, א"ל כוחותיו של הקב"ה זה על גב זה, והן דומין לאילן, מה אילן זה על ידי המים מוציא פירות אף הקב"ה על ידי המים מרבה כחות חאילן, ומאי ניהו מים של הקב"ה, היינו חכמה, והיינו נשמות הצדיקים שפורחין מן המעיין אל הצנור הגדול ועולה ודבק באילן, ועל ידי מה פורח, על ידי ישראל, כשהם צדיקים וטובים שכינה שרויה ביניהם ושרויה במעשיהם בחיקו של הקב"ה ומפרה אותם ומרבה אותם:

קכ ומנלן דשכינה אקרית צדק דכתיב (דברים ל"ג כ"ו) רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים, וכתיב (ישעי' מ"ה ח) ושחקים יזלו צדק, וצדק זהו שכינה דכתיב (שם א' כא)

צדק ילין בה, וצדק נתן לדוד דכתיב (תהלים קמ"ו י) ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור, וכתיב (דהי"א י"א א') ציון היא עיר דוד:

קכא מאי דור דור אמר ר' פפייס דור הולך ודור בא (קהלת א' ד') ואמר רבי עקיבא דור בא שכבר בא:

קכב משל למה"ד למלך שהיו לו עבדים והלבישן כפי יכלתו בגדי משי ורקמה, קלקלו השורה, השליכן ודחפן מעליו והפשיטן בגדיו והלכו להם, לקח הבגדים ורחצן היטב עד שלא נותר בהן שום סיג והניחן אצלו מזומנין, וקנה עבדים אחרים והלבישן הבגדים ההם והוא לא ידע אם טובים הם אותם העבדים אם לאו, והרי זכו בבגדים שכבר באו לעולם ולבשום אחרים לפניהם, אבל הארץ לעולם עומדת והיינו דכתיב (קהלת י"ב ו') וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה:

קכג אמר ר' אמוראי מאי דכתיב (ויקרא ט' כ"ב) וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם, וירד, והרי כבר ירד, אלא וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים ואח"כ וישא אהרן את ידיו אל העם, נשיאות זו למה, לפי שהקריב קרבן ונתקרב לפני אביהם שבשמים כדאמרינן צריך אותו שמקרבן לעליונים ומייחדן לייחד בכללן אלו, ומאי העם דכתיב אל העם, בעבור העם:

קכד ומאי טעמא בנשיאות כפים וליברוך להון בברכה, אלא משום דאית בידים עשר אצבעות, רמז לעשר ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ, ואותם העשרה כנגד עשרת הדברות, ובכלל אותן י' נכללו תרי"ג מצות, ומנה אותם אותיות של י' דברות ותשכח דאינו"ן תרי"ג אותיות, ובהם כל כ"ב אותיות בר מן ט' דליתא בהון, מאי טעמא, ללמדך דט' הוא בטן ואינה בכלל הספירות:

קכה ואמאי קרי ליה ספירות, משום דכתיב (תהלים י"ט ב) השמים מספרים כבוד אל:

קכו ומאי ניהו, תלתא אינון, ובכללן שלשה חיילות ושלשה ממשלות, הממשלה הראשונה אור, ואור החיים של מים, הממשלה השניה חיות הקודש והאופנים וגלגלי המרכבה וכל גדודיו של הקב"ה מברכין ומעריצין ומהדרין ומפארין ומקדישין למלך נאדר בקדושה ונערך בסוד קדושים רבה, מלך איום ונורא ומכתירין בשלש קדושות:

קכז ומאי ניהו שלש קדושות ולא ארבע, מפני שקדושת מעלה שלש שלש, דכתיב ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, וכתיב (במדבר ז' כד ו) יברכך ה' יאר ה' ישא ה', וכתיב (שמות ל"ד ו) ה' ה' והשאר של מדות ה' שלישי מה הוי ה' אל רחום וחנון וגו' שלש עשרה מדות:

קכח ומאי הוי קדוש קדוש קדוש ואחר כך ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעי' ו' ג) אלא קדוש כתר עליון, קדוש שורש האילן, קדוש דבק ומיוחד בכלם ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו:

קכט ומאי ניהו קדוש שהוא דבוק ומיוחד, אלא למה"ד למלך שהיו לו בנים ולבנים בנים, בזמן שבניהם עושים רצונו נכנס ביניהם ומעמיד הכל ומשביע הכל ומשפיע להם טובה כדי שישבעו האבות והבנים, וכשאין הבנים עושים רצונו משביע להם לאבות כדי צרכם:

קל ומאי ניהו מלא כל הארץ כבודו (שם), אלא כל אותה ארץ שנבראת ביום הראשון שהיא למעלה כנגד ארץ ישראל מליאה מכבוד השם, ומאי ניהו, חכמה דכתיב (משלי ג' לה) כבוד חכמים ינחלו, ואומר (יחזקאל ג' יב) ברוך כבוד ה' ממקומו:

קלא ומאי הוי כבוד ה' זה, משל למה"ד למלך שהיתה לו מטרוניתא בחדרו שכל חיילותיו משתעשעין בה, והיו לה בנים ובאים בכל יום לראות פני המלך ומברכין אותו, אמרו לו אמנו אנה היא, אמר להם לא תוכלו לראותה עתה, אמרו ברוכה תהא בכל מקום שהיא:

קלב ומאי דכתיב (שם) ממקומו, מכלל דליכא דידע את מקומו, משל לבת מלך שבאה מרחוק ולא ידעו מאין באה, עד שראו שהיא אשת חיל נאה והגונה בכל מעשיה, אמרו זאת ודאי מצד האור נלקחה, כי במעשיה יאיר העולם, שאלו אותה מאין את, אמרה ממקומי אמרו אם כן גדולים אנשי מקומך, ברוכה תהיי ומבורכת מקומה:

קלג וכי אין כבוד ה' זה אחת מצבאותיו, לא גרע, אמאי מברכין ליה, אלא משל למה"ד לאיש שהיה לו גן נאה וחוץ לגן בקרוב ממנו חתיכת שדה נאה עשה בו גינה נאה השקה את הגן בתחלת שקיותו והלכו להם המים על כל הגן אך לא על אותה חתיכה של שדה שהיא אינה דבקה אע"פ שהכל אחד הוא, לפיכך פתח לה מקום והשקה לה לבדה:

קלד אמר רבי רחומאי כבו"ד ול"ב הרי הם אחד, אלא שהכבוד נקרא על שם פעולת מעלה, ולב נקרא על שם פעולת מטה, והיינו כבוד השם והיינו לב השמים:

קלה אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (שמות י"ז יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (שמות י"ג יא) וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, מלמד שהעולם מתקיים בשביל נשיאת כפים, מאי טעמא, משום דאותו כח שניתן ליעקב אבינו שמו ישראל, לאברהם ליצחק וליעקב ניתני כוחות, אחד לכל אחד ואחד, ובמדה שהלך כל אחד ואחד דוגמתה ניתן לו, אברהם גמל חסד לעולם שהיה מזמין לכל באי עולם ועוברי דרכים מזון וגומל חסד ויוצא לקראתם דכתיב (בראשית י"ח ב) וירץ לקראתם, ועוד וישתחו ארצה (שם) זאת היתה גמילת חסד שלימה, והקב"ה מדד לו במדתו ונתן לו מדת החסד דכתיב (מיכה ז'

כ) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, מאי מימי קדם, מלמד שאם לא היה אברהם גומל חסד וזוכה למדת חסד לא היה יעקב זוכה למדת אמת, שבזכות שזכה אברהם למדת חסד זכה יצחק למדת פחד דכתיב (בראשית ל"א נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, אטו יש איש שישבע כך באמונת פחד אביו, אלא עד כאן לא ניתן ליעקב כח, ונשבע בכח שניתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, ומאי ניהו, תהו שממנו יוצא הרע המתהא את בני אדם, ומאי ניהו, הוא דכתיב (מ"א י"ח לח) ותפול אש ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה, וכתיב (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא:

קלו ומאי ניהו חסד, היינו תורה דכתיב (ישעי' נ"ה א) הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף, הוא כסף דכתיב לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, יאכילכם תורה וילמדכם כי כבר זכיתם לכך בזכות אברהם אשר היה גומל חסד, בלא כסף היה מאכיל, ומשקה בלא מחיר יין וחלב:

קלז מהו יין וחלב, ומה ענין זה אצל זה, אלא מלמד שהיין הוא פחד וחלב הוא חסד, ומפני מה הזכיר יין תחילה, מפני שהוא קרוב אלינו יותר, יין וחלב סלקא דעתך, אלא אימא דמות יין וחלב, ובזכות אברהם שזכה למדת חסד זכה יצחק למדת פחד, והואיל וזכה יצחק למדת פחד זכה יעקב למדת אמת, שהוא מדת שלום, ומדד לו הקב"ה כמדתו דכתיב (בראשית כ"ה כז) ויעקב איש תם יושב אהלים ואין תם אלא שלום דכתיב (דברים י"ח יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, ומתרגמינן שלים תהא, ואין תם אלא תורה שנאמר (מלאכי ב' ו) תורת אמת היתה בפיהו וגו', ומה כתיב בתריה בשלום ובמישור הלך אתי, ואין מישור אלא שלום דכתיב (תהלים כ"ח כא) תום ויושר, הלכך והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (שמות י"ג יא) מלמד שהמדה שנקראת ישראל בתוכה תורת אמת:

קלח ומאי ניהו תורת אמת, דבר שמורה על אמיתות העולמים ופעולתו במחשבה והוא מעמיד עשרה מאמרות שבהם עומד העולם והוא אחד מהם, וברא באדם כנגד אותם עשרה מאמרות עשר אצבעות ידים, וכשהיה משה מרים ידו ומכוין במיעוט כוונת הלב באותה המדה הנקראת ישראל ובתוכה תורת אמת ורומז לו עשר אצבעות ידיו שהוא מעמיד את העשרה, ואם לא יעזור את ישראל לא יתקיימו העשרה מאמרות בכל יום ויום הלכך וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם) וכי היה משה עושה שיגבר עמלק דכתיב וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, אלא אסור לו לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים:

קלט שאלו לו תלמידיו למי נושאין כפים, אמר להם לרום השמים, מנא לן, דכתיב (חבקוק ג' י) נתן תהום קולו רום ידהו נשא, הא למדת שאין נשיאת כפים אלא לרום שמים, וכשיש בישראל משכילים ויודעים את סוד השם הנכבד ונושאים כפיהם, מיד נענים שנאמר (ישעי' נ"ח ט) אז תקרא וה' יענה, אם אז תקרא ה' יענה מיד:

קמ מאי ניהו אז, אלא מלמד שאין רשות לקרוא לאל"ף לבדה אלא על ידי שנים האותיות הדבקים בה היושבים ראשונה במלכות, ועם האל"ף הם שלשה ונשארו שבע מעשרה מאמרות, והיינו ז' דכתיב (שמות ט"ו א) אז ישיר משה ובני ישראל גם כן:

קמא מאי ניהו עשרה מאמרות, ראשון כתר עליון ברוך ומבורך שמו ועמו, ומי עמו, ישראל, דכתיב (תהלים ק' ג) דעו כי ה' הוא אלהים הוא עשני ולא אנחנו עמו, ולאל"ף אנחנו, להכיר ולידע אחד האחדים המיוחד בכל שמותיו:

קמב שניה, חכמה, דכתיב (משלי ח' כב) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, ואין ראשית אלא חכמה דכתיב (תהלים קי"א י) ראשית חכמה יראת ה':

קמג שלישי, מחצב התורה, אוצר החכמה, מחצבה רוח אלהים, מלמד שחצב הקב"ה כל אותיות התורה וחקקו ברוח, ועשה בו צורותיו, והיינו דכתיב (ש"א ב' ב) ואין צור כאלהינו, ואין צייר כאלהינו:

קמד שלישי הוי רביעי מאי, רביעי הם צדקת ה' וזכיותיו וחסדיו עם כל העולם, והיינו ימינו של הקב"ה:

קמה חמישי מאי, חמישי אשו הגדולה של הקב"ה שנאמר (דברים י"ח ט"ז) ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות, והיא שמאלו של הקב"ה, ומאי ניהו הם חיות הקודש והשרפים הקדושים מימינם ומשמאלם, הם הנעימים הגבוהים עד למעלה דכתיב (קהלת ה' ז) וגבוהים עליהם, ועוד (יחזקאל א, יח) וגביהן וגובה להם ויראה להם וגבותיו מלאת עינים סביב לארבעתן, וסביביו מלאכים, גם סביבותיהם משתחוים לפניהם וכורעים ואומרים ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים:

קמו ששי, כסא הכבוד המעוטר המוכלל המהולל המאושר, הוא בית העולם הבא, ומקומו בחכמה דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור:

קמז ואמר ר' יוחנן שני אורים גדולים היו שנאמר (שם) ויהי אור, ועל שניהם נאמר כי טוב. ולקח הקב"ה האחד וגנזו לצדיקים לעתיד לבא והיינו דכתיב (תהלים ל"א כ)ז מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך גו', מלמד שאור הראשון אין כל בריה יכולה להסתכל בו שנאמר (בראשית א' ד) וירא אלהים את האור כי טוב, וכתיב (שם כ"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ראה הקב"ה את כל אשר עשה

וראה טוב מזהיר בהיר ולוקח מאותו הטוב וכלל בו, שלשים ושתים נתיבות החכמה ונתנו לעוה"ז והיינו דכתיב (משלי ד' ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, הוי אומר זו אוצרה של תורה שבעל פה, ואמר הקב"ה אם ישמרו זאת המדה בעוה"ז שזאת המדה נחשבת בכלל העוה"ז, והיא תורה שבע"פ, יזכו לחיי העוה"ב שהוא הטוב הגנוז לצדיקים, ומאי ניהו, עוזו של הקב"ה, דכתיב (חבקוק ג' ד) ונוגה כאור תהיה, עתיד הנוגה שנלקח מן האור הראשון להיות כאור, אם יקיימו בנים התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד י"ב) דכתיב ומשלי א' שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך:

קמח וכתיב (חבקוק שם) קרנים מידו לו ושם חביון עוזו, מאי חביון עוזו, אלא אותו האור שגנז והחביא שנאמר (תהלים ל"א כ) אשר צפנת ליראיך, וזה שנשאר לנו (שם) פעלת לחוסים בך, אותם שחוסים בצלך בעוה"ז ושומרים תורתך ומקיימים מצותיך ומקדשים שמך הגדול ומיחדים בסתר ובגלוי שנאמר (שם) נגד בני אדם:

קמט אמר רבי רחומאי מלמד שהיא אורה לישראל ותורה אורה דכתיב (משלי ו' ג) כי נר מצוה ותורה אור, ואמרינן נר זו מצוה ואורה זו תורה שבעל פה, ואור זו תורה שבכתב אלא מתוך שכבר מתקיים האור קרי ליה אור, משל למה"ד לחדר צנוע בסופו של הבית אע"פ שיום הוא ואור גדול בעולם אין אדם רואה באותו החדר אלא אם כן הכניס בו נר, כך תורה שבעל פה אע"פ שהוא אור צריכה היא לתורה שבכתב לפרק קושיותיה ולבאר סודותיה. נא:

קנ אמר רבי רחומאי מאי דכתיב (משלי ו' כ"ג) ודרך חיים תוכחות מוסר, מלמד שכל הרגיל במעשה בראשית ובמעשי מרכבה אי אפשר שלא יכשל שנאמר (ישעי' ג' ו) והמכשלה הזאת תחת ידך. דברים שאין אדם יכול לעמוד בהן אלא אם כן נכשל בהן והתורה אומרת תוכחת מוסר, אבל באמת זוכה לדרך חיים, לפיכך מי שרוצה לזכות בדרך חיים יסבול תוכחות מוסר:

קנא ד"א חיים זו תורה שנאמר (דברים ל, יט) ובחרת בחיים, וכתיב (שם כ') כי היא חייך ואורך ימיך, ומי שרוצה לזכות בה ימאס בהנאת הגוף ויסבל עול מצות, ואם באו עליו יסורים יקבלם מאהבה, ואל יאמר הואיל ואני מקיים רצון קוני ואני לומד תורה בכל יום למה באין עלי היסורין, אלא יקבלם מאהבה, ואז יזכה לדרך חיים שלימה, כי מי יודע דעת הקב"ה, וחייב לומר על הכל צדיק אתה ה' וישר משפטיך (תהלים קי"ט קלז), וכל דעבדין מן שמיא לטב:

קנב אמרת כסאו, והא אמרינן זה כתרו של הקב"ה, כדאמרינן בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה על גביהם. משל למה"ד למלך שהיה לו כלי נאה ומבושם ואוהבו מאד, לפעמים שמו בראשו והיינו תפלין שבראש, לפעמים נטלו בזרועו בקשר תפלין של זרוע, לפעמים משאילו לבנו לשבת עמו. לפעמים נקרא כסאו כי בזרועו נושאו כקמיע כעין כסא:

קנג ומאי שביעי, היא ערבות שמים ולמה נקרא שמים אלא שהוא עגול כמו ראש, ומלמד שמים מימינו ואש משמאלו והוא באמצע, והוא שא מים מאש וממים, ומכניס שלום ביניהם, בא האש ומצא צדו מדת אש, ובאו המים ומצאו מצדן מדת המים, והיינו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ב):

קנד שביעי אינו אלא ששי, אלא מלמד שכאן היכל הקודש והוא נושא את כולם ונחשב לשנים, והוי שביעי, ומאי הוא, המחשבה שאין לה סוף ותכלית, וכך המקום הזה אין לו סוף ותכלית:

קנה שביעי הוי מזרחו של עולם, ומשם בא זרעם של ישראל, כי חוט השדרה משוך מן המח של אדם, ובא לאמה ומשם הוא הזרע, דכתיב (ישעי' מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך, כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך, ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם שנאמר (קהלת א' ד) דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא:

קנו ומאי דכתיב (ישעי' מ"ג ה) ממערב אקבצך, מאותה המדה שנוטה תמיד למערב, למה איקרי מערב מפני ששם מתערב כל הזרע, משל למה"ד לבן מלך, שהיה לו כלה נאה וצנועה בחדרו, והיה לוקח מבית אביו עושר ומביא לה תמיד, ולוקחת הכל ומצנעת אותו תמיד ומערבת הכל, לסוף ימים בקש לראות מה אסף ומה קיבץ, והיינו דכתיב וממערב אקבצך, ומאי ניהו, בית אביו, דכתיב ממזרח אביא זרעיך מלמד שממזרח מביא וזורע במערב ואחר כך הוא מקבץ מה שזורע:

קנז שמיני מאי הוי, יש לו להקב"ה צדיק אחד בעולמו והוא חביב לו מפני שמקיים כל העולם כולו והוא יסודו, והוא מכלכלו והוא מצמחו ומגדלו ומשמרו, אהוב וחביב למעלה, אהוב וחביב למטה, נורא ואדיר למעלה, נורא ואדיר למטה, ומתוקן ומקובל למעלה, מתוקן ומקובל למטה, והוא יסוד הנפשות כולן, ואמרת שמיני, ואמרת יסוד הנפשות כולן והכתיב (שמות ל"א יז) וביום השביעי שבת וינפש, אין שביעי הוי, משום דמכריע בינייהו, דשית אינון תלת מלרע ותלת מלעיל והוא דאכרע בינייהו:

קנח ומ"ט אקרי שביעי וכי היה בשביעי, לא, אלא מפני שהקב"ה שבת בשבת, באותה המדה דכתיב (שם) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת

וינפש, מלמד שכל יום ויום יש לו מאמר שהוא אדון לו לא מפני שהוא נברא בו אלא מפני שהוא פועל בו פעולה המסורה בידו פעלו כולם פעולתם וקיימו מעשיהם, לכך בא יום השביעי ופעל פעולתו ושמחו כולם, אף הקב"ה, ולא עוד אלא שגדלה נשמתן דכתיב וביום השביעי שבת וינפש:

קנט ומה הוי שביתה זו דלית בה מלאכה והוי הנחה דכתיב שבת, משל למה"ד למלך שהיה לו שבעה גנות ובגן האמצעי מעין נובע ממקור חיים, ג' מימינו וג' משמאלו, ומיד שפועל פעולה זו או מתמלא שמחים כולם, כי אמרו לצרכינו הוא מתמלא, והוא משקה אותן ומגדלן והם ממתינין ושובתין והוא משקה את השבעה, והכתיב (ישעי' מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך והוי חד מנהון ומשקה ליה, אלא אימא הוא משקה את הלב והלב משקה אח"כ את כולם:

קס ישב ר' ברכיה ודרש מאי האי דאמרינן כל יומא העולם הבא, ולא ידעינן מאי קאמרינן, העוה"ב מתרגמינן עלמא דאתי, מאי עלמא דאתי, מלמד שקודם שנברא העולם עלה במחשבה לבראות אור גדול להאיר, ונברא אור גדול שאין כל בריה יכולה לשלוט בו, צפה הקב"ה שאין יכולין לסובלו, לקח שביעית ושם להם במקומו והשאר גנזו לצדיקים לעתיר לבוא, ואמר אם יזכו בזה השביעי וישמרוה אתן להם זה לעולם אחרון והיינו עולם הבא שכבר בא מקודם ששת ימי בראשית הה"ד (תהלים ל"א כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו':

קסא מאי דכתיב (שמות ט"ו כז) ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים, וכי מה שבח היה בשבעים תמרים, באחת מקטני המקומות יש אלף, אלא זכו לדוגמתם ויש להם משל בתמרים דכתיב ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם, מלמד שרוח צפונית היתה מעורבבת שנאמר (שם כ"ה) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים, מיד נתן הקב"ה ידו בשטן ומיעטו, ואילמלא כך לא יכלו ישראל לעמוד מפניו דכתיב (שם) שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו, מלמד שבאותה שעה דבק השטן בהם כדי לאבדם מן העולם דכתיב (שם כ"ד) וילונו העם על משה לאמר מה נשתה, ועוד קטרג על משה עד כי צעק אל ה' ונענה, ומאי ויורהו ה' עץ, מלמד שעץ החיים היה סביב המים ובא השטן ונטלו משם כדי לקטרג על ישראל ולהחטיאם לאביהם שבשמים, והיה אומר להם עתה תכנסו במדבר ועדיין אלה המים שהם מרים הם טובים כי תסתפקו מהם, אבל במדבר לא תמצאו אפילו לרחוץ ידיכם ופניכם, ותמותו ברעב ובצמא בעירום ובחוסר כל, באו אל משה ואמרו לו כך וכך, דחה אותם, ראה כי לא יכול להם התחזק על ישראל ועל משה ובאו העם וילונו

על משה כאן חסרים לנו מים ומה נשתה במדבר, בא השטן וזייף דבריהם אל משה כדי להחטיאם, ומיד כשראה משה השטן ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ, אותו עץ החיים היה שהסיר השטן, וישלך אל המים וימתקו המים, שם שם לו הקב"ה לשטן חק ומשפט, ושם נסהו לישראל, ובא הקב"ה להזהיר את ישראל ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו':

קסב משל למה"ד למלך שהיתה לו בת נאה ואחרים מתאוים לה, ידע המלך בדבר ולא היה יכול להתקוטט עם המוציאים בתו לתרבות רעה, בא לביתו והזהירה, אמר לה בתי אל תחושו לדברי אלה האויבים ולא יוכלו לך, ואל תצאי לפתח הבית ועשי מלאכתך בביתך ואל תשבי בטלה אפילו שעה אחת, ולא יוכלו לראותך ולא להזיק לך, כי יש בהם מדה אחת מתרחקים משל דרך טוב ובוחרים בכל דרך רע, וכשרואין איש מדריך עצמו בדרך טובה והולך בה שונאים אותו, ומאי ניהו השטן, מלמד שיש להקב"ה מדה ששמה רעה והיא לצפונו של הקב"ה דכתיב (ירמי' א' יד) מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ, כלומר כל רעה אשר היא באה לכל יושבי הארץ מצפון היא באה:

קסג ומאי ניהו מדה אחת, היא צורת יד ולה שליחים הרבה ושמם של כולם רע רע, אך יש בהם קטן וגדול, והם מחייבים את העולם, כי תהו לצד צפון, ואין תהו אלא רע המתהא את העולם עד שיחטיאם, וכל יצה"ר שיש באדם משם הוא בא, ולמה ניתן בשמאל, מפני שאין לו רשות בכל העולם אלא בצפון, ולא הורגל אלא בצפון, ולא רצה להיות אלא בצפון, לפי כשיהיה בדרום עד שילמד מהלך הדרום והאיך יכול להטעות יתעכב אותן ימים שילמוד ולא יחטיא. לפיכך הוא לעולם בצפון בשמאל והיינו דכתיב (בראשית ח' כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, רע הוא מנעוריו ולא יטה אלא לשמאל שכבר הורגל בה, לפום הכי אמר הקב"ה לישראל (שמות ט"ו כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו, ולא למצות יצה"ר, ושמרת כל חוקיו, ולא חקות יצה"ר, אני ה' רופאיך:

קסד ומאי מרויח יצה"ר, משל למה"ד למלך שהפקיד פקידים על מדינות מלכותו ועל מלאכתו ועל סחורתו, ועל כל אחד ואחד ממונה, על אוצרות המאכל הטוב, ואחד ממונה על אוצר האבנים, באו כל העולם לקנות מאוצרות מאכל הטוב, בא זה שממונה על אוצר האבנים וראה מה שקונין ממנו קנא, מה עשה, שלח שלוחיו להרוס הבתים החלשים, כי בחזקים לא יוכלו, אמר בין כך ובין כך שישתדלו להרוס בית אחד מן החזקים יהרסו עשרים מן החלשים ויבואו כולם ויבנו אבנים ממני ולא אהיה אני פחות מחבירי, הה"ד (ירמי' א' יד) מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ, ואח"כ (שם ט"ו) כי הנני קורא

לכל משפחות ממלכות צפונה נאום ה' ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם וגו', והרעה יהיה להם עסק, ושם יצה"ר ישתדל תמיד, ומאי משמע, דשטן לישנא דמטה הוא, שהוא מטה את כל העולם לכף חובה, וכתיב (בראשית ל', ח טז) ויט אליה אל הדרך ומתרגם וסטה לותה, וכתיב (משלי ד טו) שטה מעליו ועבור:

קסה שבעים תמרים (שמות ט"ו כז) מאי טעם אלא קבלו עליהם המצות כדכתיב (שם כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך, מיד ויבואו אלימה (שם טז), מאי אלימה, אלי מה, ושם שתים עשרה עינות מים, הקב"ה נתן להם בתחילה עינות מים ואחר החזירם להם אבנים דכתיב (יהושע ד' ט) ושתים עשרה אבנים, מאי טעמא, מפני שבתחילה היתה התורה בעולם נמשלת למים אח"כ נקבעה במקום קבוע, מה שאין המים עושין שהיום כאן ומחר להלן:

קסו מאי שבעים תמרים (שמות ט"ו כז). מלמד ששבעים קומות יש לו להקב"ה ושואבים משתים עשרה פשוטות, מה המים האלו פשוטים אף הם פשוטים ומנא לן דתמר הוי קומה, דכתיב (שה"ש ז' ח) זאת קומתך דמתה לתמר, ולא עוד אלא שיש בתמרים שבעים מינים דכתיב ושבעים תמרים ולא היו דומים זה אל זה ופעולת זה לזה וטעם זה אינו דומה לטעם זה:

קסז ואמרת שבעים תמרים שבעים קומות, והא אמרת שבעים ושתים, אלא שבעים ואחת הם וישראל שבעים ושתים אך אינם בכלל, והא אמרת שבעים, אלא האחד שר השטן, משל למה"ד למלך שהיה לו בנים, קנה להם עבדים ואמר להם הנה לכם בשוה לכולכם, אמר אחד מהם איני רוצה עמכם כי אני יש לי יכלת לגזול מכל הכל, אמר המלך הואיל וכן הוא לא יהיה לך חלק בתוכם, ועשה ככל יכלתו יצא וארב להם בדרך והראה להם זהב הרבה ואבנים טובות וחיילות, ואמר להם סורו אלי. מה עשה המלך, סדר חיילותיו וחיילות בניו כולם, והראה להם לעבדים ואמר להם אל יטעה אתכם טועה זה לאמר חייליו רב מחיילי, הנה חיילותיו של אותו הבן רמאי וחושב לגזול אתכם, ואתם לא תשמעו לו, כי בתחילה יחליק דבריו כדי שתלכדו במצודתו ואחר כך ישחק, ואתם עבדי ואני אעשה עמכם כל טוב אם לא תשמעו לו ותסורו מאחריו כי הוא שר על תהו שנאמר (שמואל א י"ב) ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה, אך הם יכולים להזיק והנה אני מייעץ אתכם (שמות ט"ו כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו, משתשמור כל חוקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, למה אמר כל זה, אלא יסגור לו כל הדלתות, כדי שלא ימצאך פעם אחת רך ופעם אחת קשה, בשמרך כל חוקיו, כל המחלה

אשר שמתי במצרים, על ידו, לא אשים עליך, מאי כי אני ה' רופאיך, ומתי הכהו, אלא כשיבא הוא ויכה אני ה' רופאיך:

קסח ומאי ניהו שאמרת שמיני, מפני שבו נתחלו השמונה ובו נשלמו השמונה לחשבון, אך הוא בפעולה הוי שביעי, ומאי נינהו שנתחלו בן שמונת ימים דברית מילה ושמונה הם אינם אלא שבע, ומאי טעמא אמר קב"ה שמונה, מפני שהם שמונה קצוות שיש באדם. ומאי נינהו יד ימין ושמאל רגל ימין ושמאל ראש וגוף וברית מכריע ואשתו שהיא זוגו דכתיב (בראשית ב' כד) ודבק באשתו והיו לבשר אחד הרי שמונה. ואלו הם שמונה ימי מילה כנגדן, ותמניא אלין לא הוי אלא שבעה דגוף וברית חד הוו, הרי שמונה:

קסט תשיעי מאי הוי, א"ל תשיעי ועשירי הם יחד זה כנגד זה, והאחד גבוה מחבירו ת"ק שנה, והם כעין שני אופנים, האחד נוטה לצד צפון והאחד נוטה לצד מערב והולכין עד הארץ התחתונה, ומאי תחתונה, אחרונה שבשבע ארצות למטה, וסוף שכינתו של הקב"ה תחת רגליו שנא' (ישעי' ס"ו א') השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ושם נצחונו של עולם למטה דכתיב (שם ל"ד י') לנצח נצחים:

קע מאי לנצח נצחים, אלא נצח חד הוי, ומאי ניהו, זה הנוטה למערב, ושני לו מאי הוי, זה הנוטה לצד צפון, ושלישי זה הוי של מטה, שלישי, והא אמרת שני אופני המרכבה, אלא אימא סוף השכינה הוי ג"כ נצח, והיינו לנצח נצחים, נצח חד, נצחים תרי הרי תלתא:

קעא אמרו לו תלמידיו מלמעלה למטה ידעינן, מלמטה למעלה לא ידעינן, אמר להו ולאו חד הוי מלמטה למעלה ומלמעלה למטה, אמרו רבינו אינו דומה העולה ליורד שהיורד יורד במרוצה והעולה אינו כן, אמר להם צאו וראו, ישב ודרש להם שכינה למטה כשם ששכינה למעלה. ומאי שכינה זו, הוי אומר זה האור הנאצל מן האור הראשון שהוא חכמה, גם הוא מסובב הכל שנאמר (ישעי' ו' ג') מלא כל הארץ כבודו, מאי עבידתיה הכא, משל למה"ד למלך שהיו לו שבעה בנים ושם לכל אחד ואחד מקומו, אמר להם שבו זה ע"ג זה, אמר התחתון אני לא אשב למטה ולא אתרחק ממך, אמר להם הריני מסובב ורואה אתכם כל היום והיינו מלא כל הארץ כבודו, ולמה הוא ביניהם, כדי להעמידם ולקיימם:

קעב ומה הם הבנים, כבר אמרתי לכם ששבע צורות קדושות יש לו להקב"ה וכולם כנגדן באדם שנאמר (בראשית ט' ו') כי בצלם אלהים עשה את האדם, (שם א' כ"ז) בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקיבה ברא אותם, ואלו הן שוק ימין ושמאל, יד ימין ושמאל, גוף ברית וראש הרי שש, והא אמרת שבע, שבעה הוי באשתו דכתיב (שם ב' כב) והיו לבשר אחד, והא מצלעותיו נלקחה דכתיב (שם כא) ויקח אחת מצלעותיו, אמר אין מצלעותיו, ואית

ליה צלע, אין, כדאמרת (שמות כ"ו כ) ולצלע המשכן ומתרגמינן ולסטר משכנא, ומאי סטר אית ביה. משל למה"ד למלך שעלה בלבו ליטע בגנו תשעה אילנין זכרים, והיו כולם דקלים, אמר כשיהיו כולם ממין אחד אי אפשר להתקיים, מה עשה נטע אתרוג ביניהם, והוא אחד מאותו התשעה שעלה בלבו להיות זכרים, ואתרוג מאי הוי נקבה והיינו דכתיב (ויקרא כ"ג א) פרי עץ הדר, כפת תמרים, מאי פרי עץ הדר, כדמתרגמינן פרי אילנא אתרוגין ולולבין:

קעג מאי הדר, היינו הדר הכל, והיינו הדר דשיר השירים דאמר בהו (שה"ש ו' י) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות, והיינו על שם נקבה, ועל שמה נלקחה נקבה מאדם שאי אפשר להתקיים עולם התחתון בלא נקבה, ומ"ט אתקריאת נקבה על שם שנקביה רחבים, ויש לה נקבים יתרים על האיש, ומאי ניהו, נקבי שדים ורחם ובית קבול:

קעד ומאי ניהו שאמרת שיר השירים דהוא הדר, אין הדר הוא לכל ספרי הקודש, דאמר ר' יוחנן כל הספרים קדושים וכל התורה קודש ושיר השירים קודש קדשים, ומאי ניהו קדש קדשים. אלא קודש שהוא לקדשים, ומה הם הקדשים, אלו שהם כנגד שש קצוות שבאדם, וקודש הוי להו קודש לכולהו:

קעה ומאי ניהו קודש, זה אתרוג שהוא הדר הכל, ולמה נקרא שמו הדר, אל תקרי הדר אלא הדר, זה אתרוג שהוא נפרד מאגד לולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו, והוא גם כן אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כולן יחד הוא:

קעו לולב כנגד מאי, כנגד חוט השדרה. וכן הוא אומר (ויקרא כ"ג מ) וענף עץ עבות, צריך הוא להיות ענפיו חופין את רובו, ואם אין ענפיו חופין את רובו אינו כלום, מפני מה, משל למה"ד לאדם שיש לו זרועותיו ובהם יגין על ראשו, הרי זרועותיו שנים וראשו שלשה, והיינו ענף לשמאל, עבות לימין, נמצא עץ באמצע, ולמה נאמר בו עץ, מפני שהוא שורש האילן:

קעז ומאי וערבי נחל (שם) אלו כנגד שוקי אדם שהם שנים, ומאי ניהו לישנא דערבי נחל, משום דגדול שבהם הוי למערב ומשם יונק כחו, ושל צפון קטן ממנו מהלך ת"ק שנה, והוא ברוח צפונית מערבית, ובו פועל, ונקרא על שמו, והם שניהם ערבים:

קעח ד"א ערבי נחל, שפעמים מערבים פעולותם זה עם זה, ומאי וערבי נחל, הוי אומר על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב (קהלת א' ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא, ומאי ניהו ים זה, הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מאלה השבעה אתקרי נחל דכתיב (במדבר כ"א יט) וממתנה נחליאל, אל תקרי נחליאל

אלא נחלי אל, וכל הששה הולכים על דרך אחד אל הים, ומאי ניהו אותו דרך אחד מכריע בנתיים דכתיב (חבקוק ג' ה) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, וכולם הולכים לאותו צינור ומאתו צינור אל הים והיינו דכתיב וממתנה נחליאל, ממקום שניתן דהיינו המוח לנחליאל ומנחליאל במות ומאי במות כדמתרגם רמתה, מאי רמתה אותה סגולתא שאחרי הזרקא, ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון, ומבמות הגי אשר בשדה מואב אשר הוא מזומן, ומאי הוא אותו אשר בשדה מואב, אל תקרי מואב אלא מאב, אותו האב שנאמר עליו (בראשית כ"ו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי וגו', ומאי ניהו אותו השדה, אותו שהוא בראש הפסגה וגם נשקפה על פני הישימון ומתרגמינן שמיא, ועל אותו הצינור נאמר (שה"ש ד' טו) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון, ומאי ניהו לבנון, הרי אומר זה חכמה, ומאי ערבי נחל, הרי אומר אותו שנתן נחלה לישראל והיינו שני אופני המרכבה:

קעט תאנא עשרה גלגלים ועשרה מאמרות הם, וכל גלגל וגלגל יש לו מאמר, לא שהוא סובב בו אלא שהוא מסבבו, העוה"ז כהרדלא בעזקתא, מ"ט משום רוחא דמנשבא ביה וקאים בהכי, ואלמלא כליא רוחא חדא שעתא או רגעא חדא איתחרב עלמא:

קפ שלשה גלגלים יש לו לעוה"ז והאיך, העולם הזה נוטה לצד צפון ולדרום, היאך, צפונית מערבית דרומית, צפונית מערבית הוא גלגל הראשון הסובב עלינו, צפונית מערבית סלקא דעתך, אלא אימא כחו צפונית, והיינו שוק שמאל, ועליו גלגל שני והוא כולו מערבית. מערבית ס"ד, אלא אימא כחו הוה מערב, אלו הן נצחי עולם, ועליו גלגל שלישי וכחו מערבית דרומית, ומאי ניהו כחא קמא דאמרת שני, הוי אומר שוק של ימין, והדין כחא דמערבית דרומית הוא יסודו של עולם שנאמר בו (משלי י' כו) וצדיק יסוד עולם, וכח שני עומד מאחורי המרכבה וכחו הראשון מלפניו, וצדיק יסוד עולם באמצע, הוא יוצא מדרומו של עולם, והוא שר על אלה השנים, גם בידו נפש כל חי כי הוא חי העולמים, וכל לשון בריאה בדידיה עבידא, ועליו כתיב (שמות ל"א יז) שבת וינפש, והוא מדת יום השבת, ועליו נאמר (שם כ' ח) זכור את יום השבת לקדשו, והא ג"כ כתיב (דברים ה' יב) שמור, ההיא במדה שביעית, ובשביעית אמר הכתוב (ויקרא י"ט ל) את שבתותי תשמורו ומקדשו תראו, ומאי ניהו מדה שביעית, זה מדת טובו של הקב"ה:

קפא ומאי טעמא אמר (שם) את שבתותי תשמורו ולא אמר את שבתי, משל למה"ד למלך שהיתה לו כלה נאה, וכל שבוע ושבוע מזמינה יום אחד להיות עמו, והמלך יש לו בנים נאים ואוהבם, אמר להם הואיל וכן היא שמחו אתה גם כן ביום שמחתי, כי בשלכם אני משתדל ואתם ג"כ הדרו אותי:

קפב ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם בכל:

קפג ומאי טעמא אמרינן על כל מה שברא וכו' חי העולמים, ולא אמרינן על כל מה שבראת, אלא אנו מברכין להקב"ה שמשפיע חכמתו לחי העולמים זה והוא נותן הכל:

קפד ומאי טעמא אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו, ולא אמרינן אשר קדשתנו וצויתנו, מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כולן וברחמיו עלינו נתתם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה, ומ"ט, כי בשעה שאנו נזכה בעוה"ז לעוה"ב שהוא גדול, ובידו אוצר כל הנשמות, ובשעה שישראל טובים הנשמות זוכות לצאת ולבוא לעוה"ז, ואם אינם טובים לא יצאו, והיינו דאמרינן, אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, ומאי כל הנשמות שבגוף, הוי אומר כל הנשמות שבגוף האדם ויזכו החדשות לצאת, ואז בן דוד בא זוכה להולד כי נשמתו תצא חדשה בכלל האחרים, משל למה"ד למלך שהיה לו חיל ושלח להם פת מאכל לרוב, ונתעצלו ולא אכלו אותו גם לא שמרוהו ונתעפש ונפסד הפת, בא לדרוש ולפקוד אם יש להם מה יאכלו ואם אכלו מה ששלח להם מצא להם פת מעופש ומצאם מתביישים לבקש פת אחרת, כלומר זה לא שמרנו ואחר נבקש, גם המלך כעס ולקח אותו הפת המעופש וציוה עליו לייבשו ולתקנו כפי היכלת, ונשבע לאלה האנשים פת אחרת לא אתן להם עד שיאכלו כל הפת המעופש הזה, שלחו להם מחדש, מה עשו, אמרו לחלוק אותו, חלקוהו ונטל כל אחד מהם חלקו, הזריז שם חלקו באויר ושמרו ואכלו טוב, והאחר לקחו ואכל ממנו בתאוה, אכל מה שאכל והשאר הניחו ולא שמרו כי נתייאש ממנו ונפסד יותר ונתעפש ולא יכול כלל לאכלו ונשאר רעב עד שמת, נפקד עליו עון גופו למה הרגת עצמך, לא די שהפת קלקלתם לכם מתחילה והחזרתיו לכם מתוקן וקלקלתם אותו' ואתה קלקלת חלקך ונתרשלת מלשמרו, ולא עוד אלא שהרגת עצמך, והוא משיב אדוני מה הייתי עושה, ועונה אותו היה לך לשומרו, ואם תאמר לא יכלת, היה לך להשגיח בחבירך ושכניך שחלקו עמך הפת ותראה מעשיהם ושמירתם ותשתדל לשמור כמותם, ועוד דורשין אותו למה הרגת עצמך, לא די שקלקלת הפת אלא עוד הוספת והרגת חומר גופך וקצרת ימיך או גרמת, ואפשר שהיה יוצא ברא מעליא ממך שהיה מציל אותך וקלקולך ואחרים וקלקולם, לכן מכל צד ירבו עליך יסורין, נבהל והשיב ומה הייתי יכול לעשות אחר שלא היה לי פת, וממה הייתי יכול לחיות, אומרים לו אם היית עמל ויגע בתורה לא היית משיב כסילות ועזות כזאת, שמתוך תשובת דבריך ניכר שלא עמלת ולא יגעת בתורה והלא כתוב בתורה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח, ג), היה לך לדרוש ולחקור ולשאול מה

הדבר אשר יחיה האדם בו, ומאי ניהו מוצא פי ה', הוי אומר יחיה בתורה דהיינו מוצא פי ה', מכאן אמרו ולא עם הארץ חסיד, אם עליו אינו גומל חסד איך אפשר להקרא חסיד:

קפה ובמה יתחסד עם קונו, בתלמוד תורה, שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתיב (שם ל"ג כו) רוכב שמים בעזרך, הוי אומר כשאתם לומדים תורה לשמה אזי אתם עוזרים לי ואני רוכב שמים, ואז ובגאותו שחקים (שם), ומאי שחקים, הוי אומר בחדרי חדרים כדמתרגמינן ומימריה בשמי שמיא, הילכך לא על הלחם לבדו יחיה האדם אלא על כל מוצא פי ה' שהיא תורה שיצאה מפי ה' עליה יחיה האדם, וכסיל יענה עזות, עזוב עזות ולא תענה כאשר ענית, הלכך נענש, ומה עונשו כבר פירשתיו:

קפו מאי דכתיב (איוב ט"ו ב) החכם יענה דעת רוח, מאי ניהו דעת רוח, אלא דעת שקרוב לרוח, דכתיב (ישעי' י"א ב) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה, חכמה ואחריו בינה, ובבינה עצה וגבורה ודעת ויראת ה', והאמרת לן שעצה זו גמילת חסדים ובינה זו מדת הדין דעת זו האמת, וכן הדעת שבה בוחן שאדם האמת, יראת ה' היא אוצרה של תורה. והיינו דאמרי אנא אלא שזו למעלה, דאמר ר' עקיבא כל מה שברא הקב"ה ברא לנגד שנאמר (קהלת ז' יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים, ומאי ניהו אוצרה של תורה דכתיב (ישעי') י"ג יראת ה' היא אוצרו, לפיכך צריך אדם שיהא ירא שמים תחילה ואח"כ ילמוד תורה משל לאדם שבא לקנות דבש תמרים ולא הוליך כלי להביאם אמר אביאם בחיקי, הביאם בחיקו כבד משאם עליו, פחד פן יקרעו ויתלכלכו הבגדים וזרקם בדרך, נענש שנים אחת משום הפסדן אוכלים ואחת משום איבוד ממונו:

קפז ויראת ה' זו היא שהיא למעלה, היא בכפו של הקב"ה, וגם היא עוזו, ואותו הכף שנקרא כף זכות משום דמטה את העולם לכף. זכות והיינו דכתיב (ישעי' י"א ג) והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח, אלא מטה את כל העולם לכף זכות ומשם עצה יוצאה, ומשם בריאות יוצאת לעולם. ומשם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כד), והוא המקום שנקרא שם שנאמר (חבקוק ג' ד), ושם חביון עוזו:

קפח וכיון שבאה מלתא זו חדדה, מאי חידודא, אימא לן מאי ניהו וקרנים מידו לו (חבקוק שם), ומאי ניהו דאמר קרניים ואח"כ אמר ידו, ידיו מיבעיא ליה, לא קשיא דהיינו דכתיב (שמות ל"ב יט) ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וגו', מידו כתיב, והיינו דכתיב (שם י"ח יב) ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, ולא אמר אמונות, אמרו לו רבינו אנו מקשין לך לתרץ ואתה מכסה את ענינו, למדתני רבינו משיבין על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ומאי קא בעיתו, קרנים מידו לו, העבודה פרשתיו לכם עתה בתוך דברי, איכסיפו,כיון דחזינהו דאכסיפו התחיל ואמר להם והלא מים הוו ומהם יצא האש, אמרו

לו דברי הבל, אם כן המים כוללים האש, רבי ומאי היא קרנים, אמר להם חמשה קרנים ה' אצבעות שביד ימינו של אדם:

קפט ורבינו, את הוא דאמרת לן משמיה דר' יוחנן דאינם אלא שתי זרועות עולם, אמר להם אין, ברם הכא קרנים משמש לשתי קונים דשלמטה הימנו, ומאי ניהו, אמר להם בכעס ראשך, ומלמעלה מאי, אמר להם יראת ה':

קצ ומאי ניהו יראת ה', האור הראשון דאמר ר' מאי דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים ויהי אור ויהי אור, ולא אמר ויהי כן, אלא מלמד שהאור ההוא היה גדול מאד ואין כל בריה יכולה להסתכל בו גנזו הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא, והיא מדת כל סחורה שבעולם, והיא כח אבן יקרה שקורין סוחרת ודר, ועל מה היא מדת דר, אלא מלמד שלקח הקב"ה מזיווה אחד מאלפים ובנה ממנה אבן יקרה נאה ומקושטת וכלל בה כל המצות. ובא אברהם ובקש כח לתת לו ונתנו לו אבן יקרה זו, ולא רצה אותה, זכה ולקח מדתו החסד דכתיב (מיכה ז' כ) חסד לאברהם, בא יצחק ובקש כח ונתנו לו ולא רצה בה זכה ונטל מדת הגבורה דהיינו הפחד דכתיב (בראשית ל"א נג) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, בא יעקב ורצה בה ולא נתנוה לו, אמרו לו הואיל ואברהם למעלה ויצחק תחתיו אתה תהיה באמצע ותטול שלשתן, ומאי ניהו אמצע, היינו שלום, והכתיב (מיכה שם) תתן אמת ליעקב, י אמת ושלום חד הוי כד"א (אסתר ט' ל) דברי שלום ואמת, (מ"ב כ' יט) כי אם שלום ואמת יהיה בימי, והיינו דכתיב (ישעי' נ"ח יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך, דהיינו נחלה גמורה דאית ליה החס"ד והפח"ד והאמ"ת והשלו"ם ולפיכך אמר (תהלים קי"ח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, אבן שמאסו אברהם ויצחק שבנו את העולם היתה עתה לראש פנה:

קצא ולמה מאסו בה והלא נאמר (בראשית כ"ו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי, מאי משמרתי, כך אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי שהרי אברהם עמד שם במקומי וישמור משמרתי, כי אני זאת מלאכתי שאני מזכה את העולם ואפי' נתחייבו אני מזכה אותם, ועוד משיבם ומביא בלבם לעשות רצון אביהם שבשמים, וכל זה עשה אברהם דכתיב (שם כ"א לג) ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם, סדר לחמו ומימיו לכל באי עולם והיה מזכה אותם ומדבר על לבם למי אתם עובדים, עבדו את ה' אלהי השמים והארץ, והיה דורש להם עד שהיו שבים, ומנא לן שאף החייבים היה מזכה שנאמר (שם י"ח י"ז) המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, אלא אזכהו שידעתי שיבקש עליהם רחמים ויזכה, וכי

אפשר לומר שלא ידע הקב"ה שלא יוכלו להנצל, אלא לזכותו קאמר, מכאן אמרו הבא ליטהר מסייעין לו, הבא ליטמא פותחין לו, מאי פותחין לו, אותן הפתוחים תמיד:

קצב מצותי חקותי ותורותי (שם כ"ו ה) אמר הואיל ולא חפצתי בה אשמור מצותיה, ומאי תורתי, אלא אפי' הוראת ופלפולין שמורין למעלה הוא ידעם וקיימם:

קצג ומאי משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כד) שמשם נזון אבן ישראל ומאי משם, הוי אומר צדיק עליון, ומה הוא היינו האור הגדול הצפון, והיינו סוחרת, והאבן שדרה למטה הימנה נקרא דר, ומאי הוא קרנים שנאמר (חבקוק ג' ד) קרנים מידו לו, היינו חמש אצבעות של יד ימין:

קצד אמר רבי רחומאי כך קבלתי כשבקש משה לדעת ידיעת השם הנכבד והנורא ית' ואמר (שמות ל"ג יח) הראיני נא את כבודך, בקש לדעת מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, ורשע וטוב לו רשע ורע לו ולא הודיעוהו. ולא הודיעוהו סלקא דעתך, אלא לא הודיעוהו מה שבקש, וכי תעלה על דעתך שמשה לא היה יודע סוד זה אלא כך אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע איך המחשבה מתפשטת בה, יודע אני שבמחשבה האמת אבל לא ידעתי חלקיו ובקשו לדעת ולא הודיעוהו:

קצה מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, מפני שהצדיק הזה כבר היה רשע לשעבר ועתה נענש, וכי מענשין על ימי הנערות, והאמר ר' סימון שאין מענשין בבית דין של מעלה אלא מבן עשרים שנה ומעלה, אמר ליה אנא לא בחיי אמרי, אנא דאמרי שכבר היה לשעבר אמרו לו חביריו עד מתי תסתום דבריך, אמר להם צאו וראו משל למה"ד לאדם שנטע בגנו כרם ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, ראה שלא הצליח נטעו גדרו ופרצו ונקה הגפנים מן הבאושים ונטעו עוד שנית ראה שלא הצליח גדרו נטעו אחר שנקה וראה שלא הצליח ועקרו ונטעו עד כמה, א"ל לאלף דור דכתיב (תהלים ק"ה ח) דבר צוה לאלף דור, והיינו דאמרו, תתקע"ד דורות חסרו ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור:

קצו אמר רבה אי בעי צדיקי ברו עלמא מי מבדיל, עונותיכם, דכתיב (ישעי' נ"ט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, הא אם לא היו עונותיכם לא היה הפרש ביניכם ובינו, דהא רבא, ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא הוי קא משתעי בהדיה ולא קא מהדר, ואלמלא עונותיכם הוה מהדר, וממאי הוה מהדר, מנשמתיה, ומי הוי ליה לאינש נשמתא למיעל ביה, אין, דכתיב (בראשית ג' ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ולאינש הוה ליה נשמת חיים, ואלמלא עונותיכם שאין הנשמה טהורה, והיינו הפרש שיש ביניכם לבינו דכתיב (תהלים ח' ו) ותחסרהו מעט מאלהים, מאי מעט, דאית ליה עונות, והקב"ה לית ליה, וברוך הוא ומבורך שמו לעדי עד, עונות הוא דלית ליה אבל

יצר מיהו מניה אתי, אתי סלקא דעתך, אלא אימא הוה קאתי מניה עד דאתי דוד והרגו הה"ד (תהלים ק"ט כב) ולבי חלל בקרבי, כך אמר דוד הואיל ולא יכלתי לו, לא יגורך רע (שם ה' ה), ובמה יכל לו דוד, בגרסתו, שלא היה שותק לילה ויום, והיה מחבר תורה של מעלה, כי כל שעה שאדם לומד תורה לשמה התורה של מעלה מתחברת להקב"ה, והיינו דאמרינן לעולם ילמוד אדם תורה ואפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ומאי ניהו תורה דאמרת, היינו כלה שמקושטת ומעוטרת ומוכללת בכל המצות, והיא אוצר התורה, והיא ארוסתו של הקדוש ברוך הוא דכתיב (דברים ל"ג ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, אל תקרי מורשה אלא מאורסה. הא כיצד כשישראל עוסקים בתורה לשמה היא ארוסתו של הקב"ה, ובזמן שהיא ארוסתו של הקב"ה היא מורשה לישראל:

קצז ישב רבי אמוראי, ודרש מפני מה זכתה תמר ויצאו ממנה פרץ וזרח, מפני שהיה שמה תמר, והא תמר אחות אמנון, היא דעבידא לכך, ומאי טעמא אקרי פרץ וזרח, פרץ איקרי על שם הלבנה, שהלבנה נפרצת לעתים ונבנית לעתיד, וזרח איקרי על שם החמה, שהחמה זורחת תמיד בענין אחד, והא פרץ היה הבכור וחמה גדולה מן הלבנה, לא קשיא דהא כתיב (בראשית ל"ח כח) ויתן יד, וכתיב (שם) ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח, דהוא היה לו להיות הבכור, ומפני שמחת הקב"ה שצפה שעתיד לצאת ממנו שלמה, שעתיד לומר שיר השירים החזירו:

קצח ומאי טעמא אקריאת תמר ולא שאר שמות, מפני שהיא נקבה, נקבה סלקא דעתך, אלא מפני שכוללת זכר ונקבה, דכל אילני תמרים כלולים זכר ונקבה, והאיך, שהלולב הוי זכר, והפרי מבחוץ הוי זכר ומבפנים הוי נקבה, והאיך, בגרעיני התמר שהיא סדוקה כעין אשה, כנגדה כח הלבנה למעלה, והקב"ה ברא אדם זכר ונקבה שנאמר (בראשית א' כז) זכר ונקבה ברא אותם, אפשר לומר כך, והא כתיב (שם) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו, ואחר כך (שם ב' יח) אעשה לו עזר כנגדו, (שם כא) ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתינה, אלא אימא כתיב בהם יצירה וכתיב עשיה וכתיב בריאה בעת עשיית הנשמה, עשיה זכר ונקבה בראם, יצירה בעת הרכיב הנשמה על הגוף, ואסף הרוח, ומנא לן דהאי יצירה לישנא דאסיפה דכתיב (שם יט) וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' והיינו דכתיב (שם ה' ב) זכר ונקיבה בראם, וכתיב (שם ה' כח) ויברך אותם אלהים:

קצט נשמת נקבה מן הנקבה ונשמת זכר מן הזכר, והיינו דקאזיל נחש בתרה דחוה, אמר הואיל ונשמתה מצד צפון. אסיתנה מהרה, ומאי הסתה הוה בה, משום דבא עליה:

ר שאלו תלמידיו אימא לן עובדא היכי הוה, אמר להם סמאל הרשע קשר עם כל צבאות מעלה על רבו, משום שאמר הקב"ה ורדו בדגת הים ובעוף השמים, אמר האיך נוכל להחטיאו ולגרשהו מלפניו, ירד עם כל חיילותיו וביקש לו בארץ חבר כמותו, ומצא הנחש, והיה לו דמות גמל ורכב עליו, והלך לו אל האשה אמר לה (בראשית ג' א) אף כי אמר אלהים מכל עץ הגן, אבל אבקש יותר ואוסיף כדי שתגרע היא, אמרה לא מנענו אלא מפרי עץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון, והוסיפה שתי דברים, אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן ולא נאמר אלא ומעץ הדעת, ואמרה לא תגעו בו פן תמותון, מה עשה סמאל הרשע, הלך ונגע באילן, והיה האילן צווח ואומר רשע אל תגע בו שנאמר (תהלים ל"ו יב) אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני, שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום, הלך ואמר לאשה הנה נגעתי באילן ולא מתי אף אתה געי בו ולא תמותי, הלכה האשה ונגעה באילן, וראתה מלאך המות שבא כנגדה, אמרה אוי לי עכשיו אני מתה והקב"ה עושה אשה אחרת ונותנה לאדם, אלא הריני גורמת לו שיאכל עמי אם נמות נמות שנינו ואם נחיו נחיו שנינו, ולקחה ואכלה מפירות האילן ונתנה גם לבעלה, נתפקחו עיניו וקהו שיניו, אמר לה מהו זה שהאכלתני שהקהו שני כך קהו שני כל הדורות, ישב לו בדין אמת שנאמר (תהלים ט' ה) שופט צדק, קרא לאדם אומר לו למה ברחת מפני, אמר לו את קולך שמעתי בגן ורעדו עצמותי, ואירא כי עירום אנכי ואחבא (בראשית ג' י), כי עירום אנכי מפועלי, כי ערום אנכי מצווי, כי ערום אנכי ממעשי שנאמר (שם) כי ערום אנכי ואחבא, מה היה לבושו של אדם עור של צפורן, כיון שאכל מפירות האילן הפשיט את עורו של צפורן מעליו, ראה עצמו ערום שנאמר (שם יא) מי הגיד לך כי עירום אתה, אמר אדם לפני הקדוש ברוך הוא רבון כל העולמים כשהייתי לבדי שמא חטאתי לך אלא האשה שהבאת אצלי היא הדיחה אותי מדבריך שנאמר (שם יב) האשה אשר נתת עמדי, אמר לה הקב"ה לא דייך שחטאת אלא החטאית את אדם, אמרה לפניו רבון כל העולמים הנחש השיאני לחטוא לפניך מביא שלשתן וגזר עליהם דין תשע קללות ומות, והפיל את סמאל הרשע ואת הכת שלו ממקום קדושו מן השמים, וקצץ רגליו של נחש ואיררו מכל חית השדה ומכל בהמה ופקד עליו שיהא מפשיט עורו לאחר שבע שנים, וסמאל נענש שנעשה שר מעשו הרשע, לעתיד כשיעקור הקב"ה מלכות אדום במהרה בימינו ישפילהו תחילה שנאמר (ישעי' כ"ד כא) יפקוד ה' על צבא מרום במרום, והאמירה והמיתה והעונש כל זה על שהוסיפה על ציווי של הקב"ה ועל זה נאמר כל המוסיף גורע, והשם יאיר עינינו במאור

תורתו, וישם בלבנו יראתו, ויזכנו לקראתו, אשר הלבבות יאיר, ולב בינה יעור, והעינים זוהר יזהיר: